

T.C.
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YOKSULLAŞTIRAN BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE DİL
1918109008

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

ARALIK/2022

ONAY SAYFASI

İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 1918109008 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Hatice Dil, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “Yoksullaştıran Büyüme: Türkiye Örneği” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

İzmir Demokrasi Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Selim ŞANLISOY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eylül GÜNAY KABAKÇI

İzmir Demokrasi Üniversitesi

Teslim Tarihi:

Savunma Tarihi:

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi / Yüksek Lisans Tezi / Projesi olarak sunduğum “Yoksullaştıran Büyüme: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla beyan ederim.

Tarih

Hatice DİL

İmza

ÖNSÖZ

Öncelikle çalışmamda teşvikleri ve destekleri için başta danışman hocam ve aynı zamanda okulumuz rektörü Sn. Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu süreçte engin tecrübelerinden faydalandığım, lisanstan bu yana desteğini her zaman hissettiğim Doç. Dr. Selim ŞANLISOY'a ve jüride olmasından onur duyduğum Dr. Öğr. Üyesi Eylül KABAKÇI GÜNAY hocamıza da teşekkürlerimi sunarım. Ve çalışmam boyunca bana yol gösterici olan Arş. Gör. Kadir AKGÜNDÜZ'e minnetlerimi sunarım.

Ayrıca beni bu konuma getiren, maddi manevi desteğini üstümden hiç çekmeyen başta annem babam ve bu süreçte her zaman yanımda olan sevgili eşime sonsuz teşekkür ederim.

Aralık, 2022

Hatice DİL

YOKSULLAŞTIRAN BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Küreselleşme, ekonomik büyümenin uluslararası ticaret üzerinde etkisini büyük ölçüde belirlemektedir. Uluslararası ticaretin ekonomi ile ilişkisi ise klasik dönemden beri araştırılmaktadır. Uluslararası ticaret, artan teknoloji ve sermayenin yanı sıra üretkenliği de yönlendirdiği için ilişkiler ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki haline gelir ve bu etki herkes için daha iyi fayda sağlamaktadır. Çin ve Hindistan gibi çeşitli ekonomilerdeki büyümede uluslararası ticaret akışlarının olumlu katkısı olmuştur. Pandeminin gerçekleştiği yılları ayrı tutarsak son on yıl, ekonomiler benzeri görülmemiş oranlarda genişlediğinden, gelişmekte olan ülkeler için son derece iyi bir dönem olmuş; bu eşsiz performansın büyük kısmı Çin, Hindistan ve diğer birkaç Asya ve Afrika ülkesinde görülmüştür. Bu durum diğer ülkeleri de ihracata önem vermeye itmiştir. Bu ise karşımıza yoksullaştıran büyüme kavramını çıkarmıştır. Yoksullaştıran büyüme, ekonomik büyüme dağılımının en altındakiler için ekonomik kazanç sağlamadığında veya çok sınırlı olduğunda ortaya çıkmaktadır. En uç noktasında, örneğin artan yoksulluk seviyelerinde, nüfusun geniş kesimlerinin refahının mutlak olarak düştüğü durumları ifade eder.

Çalışmada, ekonomik büyüme ile ticaret arasındaki ilişkinin varsayılan faydalarının yanında bazı durumlarda yoksullaştıran bir yönü olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu kapsamda 2013-2021 yıllarına ait çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. TÜİK tarafından mevsim ve takvim etkisinden arındırılarak hesaplanan dönemlik dış ticaret hadleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı GSYİH kullanılmıştır. Çeyrek dönemlik olarak alınan bu veriler GSYİH deflatörü ile reel hale getirilmiştir. Yapılan ARDL sınır testi sonucunda Türkiye 2013Q1-2021Q4 dönemi için dış ticaret haddinin ekonomik büyüme üzerinde %99 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha sonra yapılan eşbütünleşme testi ise bu etkinin uzun dönemli olmadığını göstermektedir. Sonrasında oluşturulan hata düzeltme modeli ise ilişkinin kısa dönemli olduğunu göstermektedir. Buna göre kısa dönem dengesinde meydana gelen sapmalar yaklaşık 1 yıllık bir dönemde dengeye gelmektedir. Sonuç olarak elde edilen bulgular incelenen dönem için Türkiye'nin dış ticaret haddinin ekonomik büyüme üzerinde

yoksullaştıran bir büyümeye neden olmadığı görölmektedir. Büyüme üzerindeki etkisinin az da olsa pozitif yönde olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksullaştıran Büyüme, Ekonomik Büyüme, Zaman Serisi, ARDL Sınır Testi.

IMMISERIZING GROWTH: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

Globalization largely determines the impact of economic growth on international trade. The relationship between international trade and the economy has been researched since the classical period. Relationships become a positive influence on economic growth as international trade drives productivity as well as increased technology and capital, and this influence benefits everyone. International trade flows have contributed positively to the growth of various economies, such as China and India. If we exclude the years when the pandemic occurred, the last decade has been an extremely good period for developing countries as economies have expanded at unprecedented rates; much of this unique performance has been seen in China, India, and several other Asian and African countries. This situation pushed other countries to give importance to exports. This brought us the concept of immiserizing growth. immiserizing growth occurs when economic growth does not provide economic benefits for those at the bottom of the distribution or is very limited. At its extreme, it refers to situations where the well-being of large sections of the population declines in absolute terms, for example, at increasing levels of poverty. In the study, besides the assumed benefits of the relationship between economic growth and trade, it is examined whether there is an immiserizing aspect in some cases. For this purpose, the relationship between terms of trade and economic growth has been examined using time series analysis. In this context, quarterly data for the years 2014–2021 was used. The terms of trade, which are calculated by TURKSTAT by adjusting for seasonal and calendar effects, are used as an independent variable. As the dependent variable, GDP per capita was used as the economic growth indicator. These quarterly data have been converted into real terms with the GDP deflator. As a result of the ARDL border test, it is seen that the terms of trade for the period 2014 Q1–2021 Q4 have a significant and positive effect on economic growth at a level of 99% significance. The subsequent cointegration test shows that this effect is not long-term. The error correction model created afterward shows that the relationship is short-term. Accordingly, the deviations in the short-term

equilibrium come to equilibrium in a period of approximately 1 year. As a result, it is seen that Turkey's terms of foreign trade for the period examined did not cause an immiserizing growth over economic growth. It has been understood that the effect on growth is positive, albeit small.

Keywords: Immiserizing growth, Economic growth, Time Series, ARDL Bounds Test.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	3
1.1. Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Büyümenin Doktrin Tarihi	3
1.2. Ekonomik Büyüme Teorileri	5
1.2.1. Geleneksel ekonomik büyüme teorileri.....	5
1.2.1.1. Klasik ekonomi büyüme teoriler	5
1.2.1.2. Marx büyüme teorisi (sosyalist büyüme teorisi)	9
1.2.1.3. Rostow büyüme teorisi	10
1.2.1.4. Schumpeter büyüme teorisi	11
1.2.1.5. Keynes büyüme teorisi	12
1.2.2. Modern ekonomik büyüme teorileri.....	14
1.2.2.1. Harrod-domar büyüme teorisi	14
1.2.2.2. Solow büyüme teorisi (Neo-klasik büyüme teorisi)	15
1.2.3. Yeni (içsel) büyüme teorileri.....	17
1.3. Ekonomik Büyümeye İlişkin Kavramlar	18
1.3.1. Gayri safi yurtiçi hasıla	19
1.3.2. Nominal gayfi safi yurtiçi hasıla	19
1.3.3. Reel gayri safi yurtiçi hasıla.....	20

1.3.4. Kişi (Fert) başına hasıla.....	20
1.3.5. İktisadi büyüme kavramı	21
1.4. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	22
1.4.1. Sermaye	24
1.4.2. Emek (işgücü)	25
1.4.3. Doğal kaynaklar	26
1.4.4. Teknolojik gelişme	26
İKİNCİ BÖLÜM	27
2. YOKSULLAŞTIRAN BÜYÜME KAVRAMI.....	27
2.1. Yoksullaştıran Büyüme Teorisi (Bhagwati)	27
2.2. Yoksullaştıran Büyüme Kavramına Yapılan Katkılar	31
2.2.1. Francis Ysidro Edgeworth.....	31
2.2.2. James Melvin.....	31
2.2.3. Harry Gordon Johnson	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	34
3. AMPİRİK ANALİZ	34
3.1. Çalışmanın Konusu ve Literatürdeki Bazı Analiz Sonuçları	34
3.2. Çalışmada Kullanılan Model	35
3.3. Bulgular	37
SONUÇ	41
KAYNAKÇA.....	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Üretim Olanakları Eğrisi	22
Şekil 2. Yoksullaştıran Büyüme	29

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Kişi başı GSYİH (gdppc) Dickey-Fuller (ADF) Testi (Seviyede).....	38
Tablo 2. Dış ticaret haddi (Tichad) Dickey-Fuller (ADF) Testi (Seviyede).....	39
Tablo 3. Dış ticaret haddi (Tichad) Dickey-Fuller (ADF) Testi (1. Farkında).....	39
Tablo 4. Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi	40
Tablo 5. Heteroskedasticite Breusch-Pagan-Godfrey Testi.....	40
Tablo 6. TR-1 için ARDL Testi Sonuçları.....	40
Tablo 7. TR-1 için ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	40
Tablo 8. Hata Düzeltme Regresyon Sonuçları.....	41

GİRİŞ

Genel olarak ekonomi ile ilgili teorilerin büyük kısmında, ticaretin bir ekonomide ekonomik büyüme düzeyini etkileyen belirleyici bir makroekonomik gösterge oluşturduğu kabul edilmektedir. Neoklasik ilerleme gibi bazı ekonomik düşünce okulları, ihracatı ekonomik büyümeye yönelik motive edici bir faktör olarak görmektedir. İhracatın ekonomik büyümeye bağlı olduğu düşüncesi, Adam Smith ve David Ricardo gibi bazı iktisat kurucuları tarafından uluslararası ticarete açıklanan eski bir düşüncedir. İhracat, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkenin kaynaklarını verimli bir şekilde tahsis etmesini ve çıktı üretimini teşvik etmesini kolaylaştırdığından, ekonomik büyümenin ilerlemesi için çok önemli kabul edilir. İhracat-ekonomik büyüme ilişkisi daha önce 1980'lerde Tayvan, Singapur ve Güney Kore gibi gelişmekte olan ülkelerde, ihracat genişlemelerini artırmayı amaçlayan ticari açıklık politikalarının ardından gündeme gelmiştir. Dünya Bankası ve IMF (Uluslararası Para Fonu) gibi uluslararası kuruluşlar, 1970'lerin başlarında ekonomik büyümeyi desteklemek için ihracatı destekleyen mekanizmaların güçlendirilmesinde ve devreye alınmasında dikkate değer bir rol oynamıştır. Ekonomik büyümeyi sağlamak için ihracatı teşvik etmek, dünyadaki birçok ülke ve özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için dikkate değer bir araç haline gelmiştir. Bu, hükümet yetkililerini ve politika yapıcılarını, dünyadaki her ulusun ana hedeflerinden biri olan ekonomik büyüme başarısına yönelik ihracat artışının faydalarını daha fazla keşfetmeye yöneltmiştir.

İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ya da ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, son dönemde halen üzerinde büyük araştırmaların yapıldığı sıcak bir konudur. Mal ve hizmet ihracatının arttırılması, ülkeler arasındaki uluslararası ticarete çok önemli bir rol oynamaktadır, çünkü makroekonomide ihracat, bir ekonomide istenen ekonomik denge düzeyine ulaşmak için para otoritelerine rehberlik edebilecek ekonomiye bir enjeksiyon olarak kabul edilmektedir. Ayrıca ihracattaki artış, üretim maliyetinde etkinlik, ödemeler dengesi ayarlamaları, yerel pazar genişlemesi ve yüksek verimlilik sağlamaktadır. Daha önceki araştırmacılar da bir ekonomide ekonomik büyümeyi hızlandırmak için uluslararası ticarete ihracatın genişletilmesinin gerekli olduğundan bahsetmiştir. İhracat ayrıca, uzun vadede diğer rakiplere göre karşılaştırmalı bir avantaj yaratan teknolojiye uzmanlaşmayı ve gelişmeyi teşvik eder. Bir ülkede ihracatın ekonomik

büyüme üzerindeki etkisinin diğer ülkelerde incelenmesi, bir ülkenin uluslararası pazarda sahip olabileceği pazar payı ve rekabet gücünün değerlendirilmesine ve yerel ekonomide ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemesine izin vermektedir.

Mevcut literatüre bakıldığında, ülkeler arasında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkında elde edilen sonuçlar üzerinde bir fikir birliği yoktur. Hatta son yıllardaki çalışmalar bazen ihracattaki artışın büyümeyi yavaşlattığı bazı örnekler sunmuştur. Bu da gündeme yoksullaştıran büyüme kavramını getirmiştir. Yoksullaştıran büyüme, ekonomik büyüme gelir dağılımının en altındakiler için ekonomik kazanç sağlamadığında veya çok sınırlı olduğunda ortaya çıkmaktadır. En uç noktasında, örneğin artan yoksulluk seviyelerinde, nüfusun geniş kesimlerinin refahının mutlak olarak düştüğü durumları ifade eder. Yaklaşım son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 2007 sonrası toparlanma bağlamında artan bir ilgi görmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre ABD için 2009 ile 2012 arasındaki gelir kazanımlarının %95'inden fazlası, nüfusun en üstteki yüzde biri tarafından elde edilmiştir (Saez, 2013).

Yoksullaştıran büyüme fikri, artan fiyat hacminin veya gelir-esnek olmayan (geleneksel) ihracatın görece fiyatlar düştükçe ticaret hadlerinde ters kaymalara nasıl yol açabileceğini gösteren Jagdish Bhagwati'ye (1958) kadar uzanmaktadır. Artan ihracat hacmiyle ilişkili büyüme etkisi, düşen fiyatlar nedeniyle üreticiler için refah kaybıyla kendini gösterebilir. Benzer şekilde, Samuelson (2004), yoksullaştıran büyümenin ana ticaret ortaklarında ithal ikameci sanayileşmenin getirilmesi nedeniyle ve ticaret hadlerinin imal edilmiş mallara doğru kayması durumunda, sanayileşmiş ülkeleri de etkileyeceğini savunmuştur. Dolayısıyla tüm ülkeleri etkileyebilecek bir durumdur.

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve yoksullaştıran büyüme kavramları üzerinde ayrı ayrı durulduktan sonra analiz bölümünde Türkiye için dış ticaret haddi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenecektir. Yapılacak ekonometrik analizler sonrası elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalar ışığında değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1.1. Ekonomik Büyüme ve Ekonomik Büyümenin Doktrin Tarihi

Bir ülkede üretimi sağlanan nihai mal ve hizmetlerin hacminde oluşan artışlar ve bu artışların toplam üretimin esas değeri olarak ifade edilen gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYİH) rakamları ekonomik büyümeyi ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme, üretim unsurlarının miktarında yaşanan artış ve üretim unsurlarının verimliliğinin artması olacak şekilde iki kaynak ile ifade edilmektedir. Üretim unsurlarının miktarında ve nüfusta artış yaşanması, sermaye birikimi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Her iki kaynak kapsamında aynı miktarda üretim unsuruyla daha fazla üretim sağlanması olanaklı hale gelecektir. Eğitim ve teknoloji gibi unsurlar da üretim unsurlarının verimliliğinde artış meydana gelmesine etki etmektedir (Yıldırım, 2014: 498).

1980’li senelerde klasik iktisatçılar tarafından öne sürülen içsel büyüme kapsamında ekonomik büyüme ele alınmış ve ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için hangi yolların izlenebileceğiyle ilgili araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Tiryakioğlu, 2006: 6). Araştırma kapsamında bahsi geçen teorilere değinmeden öncesinde klasik döneme dek olan ekonomik büyümeye ilişkin öne sürülen ve ekonomik büyüme teorilerinin biçimlendirilmesine imkân veren düşünceler incelenmiştir.

Ekonomik etkinliklerin, süregelen ya da dini bakımdan ele alınan feodal düşünce işleyişiyle başladığı söylenebilmektedir. Bu işleyiş içerisinde ekonomi, dine dayalı kurallar seti ile yönlendirilmiştir. Bu nedenle feodal düşünce işleyişi kapsamında ekonomi, Tanrının ekonomisi biçiminde de belirtilmektedir. Hiyerarşik düzen içerisinde oluşturulan sınıflar ile yönetilen ekonomi Tanrının ekonomisi olarak ifade edilmektedir. Bu sistemde din adamları ve soylu kişiler üst sınıf olarak kabul edilirken köylüler ise alt sınıf olarak ifade edilmiştir. Papa tarafından, kurallara itimat edilmediği takdirde cehenneme gidecekleri söylendiği için köylüler bu düzene uyum göstermişlerdir (Kishtainy, 2018: 30-35). Papa tarafından dini söyleşilerin gerçekleştirilmesi, yönetimin aldığı kararlara etki etmiştir. Bahsi geçen söyleşiler sonucunda pek çok karar alınmıştır. Bu kararlar, köylülerin sömürülmesi olarak ifade edilebilecek dayatma bir çalışma ortaya koyulmasına neden olmuş ve bu sebeple tarıma dayalı üretim arttırılmıştır. Tarım ürünlerine ek olarak lonca tüzükleri sebebiyle zanaatkârlar ise üretimlerini hızlandıramamışlardır. Dolayısıyla feodal

dönemde ekonomik büyümeye önem verilmediği ve bu nedenle ekonomik büyümenin gerçekleşmediği söylenebilmektedir. Ancak gelecek dönemlerde gelişim gösteren kent ekonomisi, feodal otoritenin zayıflamasına sebep olarak kişilerde kâr algısı yaratmış ve ekonomik hareketlenme başlamıştır. Böylece Merkantilist düşünce işleyişi meydana gelmiştir (Aydemir ve Genç, 2011: 238).

Merkantilist dönem içerisinde hüküm sürenlerle tüccarlar arasında ittifak mevcut iken bahsi geçen ittifak, Latinceden gelen ve tüccar sözcüğünden türetilen Merkantilizm adını almıştır. Bilimsel temellere dayandırılan ve akla uygun ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği düşünce sistemi, Merkantilizm olarak adlandırılmaktadır. Bu sistemi benimseyenler bakımından zenginlik, altın ve gümüş gibi doğal madenlerle ifade edilmektedir (Kishtainy, 2018: 37).

1613 senesinde Antonio Serra tarafından yazılan “Maden Kaynağına Sahip Olmayan Ülkelerde Altın ve Gümüşü Bollaştıran Nedenler Üzerine Kısa Bir İnceleme” adlı makale Merkantilist dönemin ilk yazılı kaynağı olma özelliğine sahiptir. Antonio Serra, kaleme aldığı makalede merkantilizmin maksadını, ihracat gerçekleştirilmesiyle değerli atfedilen madenlerin ülke içerisinde toparlanması biçiminde belirtmiştir. Dolayısıyla merkantilist sistemi benimseyenler, dış ticaretin önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Bu dönemde dış ticarete gelişme kat etmek amacıyla nitelikli personel yetiştirilmeye gayret edilmiş ve ülke içerisinde kalmaları için uygun ortam hazırlanarak yasalaştırılmıştır (Küçükkalay, 2015: 171).

Pek çok ekonomist, merkantilist düşüncenin Midas yanılgısı olduğunu ifade etmiştir. Kral Midas’a Tanrı’nın bahşettiği, dokunduğunu altına çevirme büyüsü dolayısıyla Midas’ın dokunduğu tüm yiyecekler de altına dönüşmüş ve Kral Midas açlık sınavı vermiştir. Merkantilist düşünceyi Midas yanılgısı olarak gören ekonomistler, bu sistem dahilinde ilerlemenin açlığa sebebiyet vereceğini ifade etmişlerdir (Kishtainy, 2018: 38).

Merkantilizme yönelik eleştirilere karşın bu düşüncenin ekonomiye katkısı olduğunu öne süren ekonomistler de bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Küçükkalay, merkantilizmi benimseyenlerin miktar teorisinin esas işleyişine ulaşmış olmaları, dış ticaret bilançosu kavramını geliştirmeleri, istihdam ve harcamalar arasında bulunan ilişkiyi saptayarak bir tür çarpan mantığına erişmeleri ve yatırımlarla faiz (kredibilite) arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkartmış olmaları dolayısıyla merkantilistleri olumlu yönde desteklemektedir (Küçükkalay, 2015:189).

Merkantilist işleyişte devletin müdahaleleri savunulmuş ve monarşik yapının etkin olduğu dönemde kralın söz hakkı sınırsız kılınmıştır. Bu durumun tersi yönde hareket eden kral köylüleri göz ardı etmiştir. Bu sistemin devre dışı kalmasının sebebi kralın köylülerin refahını gözetmemesi olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım kapsamında köylüler isyan çıkarmış ve Fransız İhtilali adı verilen bu süreç neticesinde Merkantilist düşünce sistemi Fizyokrasi düşünce sistemine yerini bırakmıştır (Kazgan, 1993: 56).

Tarımı ön planda tutan ve bu kapsamda köylülere destek veren bir düşünce sistemi olarak bilinen fizyokrasinin uygulandığı dönemde tarım üzerinden alınan vergiler düşürülerek üretime öncelik verilmiştir. Ayrıca devletin müdahalelerini kabul etmeyen bu düşünce sisteminde serbest dış ticaret savunulmuştur. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganına dayanan klasik iktisat düşünce sistemi fizyokratlar tarafından öne sürülmüş ve devlet müdahaleleri reddedilmiştir. Kısa bir dönem varlık göstermiş olan fizyokrasinin klasik iktisatın temelini yarattığı söylenebilmektedir (Eren, 2015: 16-18).

1.2. Ekonomik Büyüme Teorileri

Günümüz koşullarında fizyokrasi, merkantilizm ve feodal düşünce yapıları ekol olarak kabul görmese dahi gelecek dönemlerde ileri sürülen ekonomi teorilerine zemin oluşturmuştur. Ekol olarak kabul gören öncelikli ekonomi büyüme teorileri, geleneksel ekonomi büyüme teorileri olarak gruplara ayrılmıştır. Sonrasında ileri sürülen teoriler ise modern ekonomik büyüme ve yeni (içsel) ekonomi büyüme teorileri olacak şekilde açıklanmıştır.

1.2.1. Geleneksel ekonomik büyüme teorileri

Çalışma kapsamına bu kısımda geleneksel ekonomi büyüme teorileri olarak gruplara ayrılan Klasik, Rostow, Sosyalist, Schumpeter ve Keynes büyüme teorileri ele alınmıştır. Klasik ekonomik büyüme teorileri, Smith, Ricardo ve Malthus büyüme teorilerini kapsamaktadır.

1.2.1.1. Klasik ekonomi büyüme teoriler

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ortaya çıkan, devlet müdahalesini reddeden ve bu kapsamda devlet müdahalesi bulunmaksızın ekonominin devamlı tam istihdam halinde denge bulacağını kabul eden iktisadi ekol, klasik iktisat olarak ifade edilmektedir. Ek olarak bu düşünce sisteminde Say Kanunu olarak ifade edilen “Her arz kendi talebini yaratır.” Sloganı desteklenmektedir. Homo-economnicus varsayımını benimseyen düşünce

sisteminde, ekonomik unsurların gerçekçi davranışlar sergilediği, menfaatleri kapsamında karar aldıkları ileri sürülmektedir. Klasik iktisat düşünce sistemine destek veren ekonomistlerin gerçekleştirdiği analizler statik niteliklere sahiptir. Klasik iktisatçıların gerçekleştirdiği analizlerin belli bir an içerisindeki dengeyi araştıran analizler olarak bilinmektedir (Francis, 1998: 4). Klasik iktisat düşünce sisteminde ekonomik büyümeyle ilgili ileri sürülen ilk teoriler Smith, Malthus ve Ricardo teorileri olmuştur.

Smith Büyüme Teorisi

Fizyokrasi olarak adlandırılan ekonomi yaklaşımının kabul gördüğü dönemde Adam Smith, belirli bir dönem içerisinde ekonomik teoriler üretmiş ve öncelikli olarak 1776 senesinde “Ulusların Zenginliği” isimli çalışmasını yayımlamıştır. Bu çalışma aynı zamanda ekonomik büyüme teorisini açıklamaktadır.

Smith tarafından ileri sürülen teori üç farklı unsura dayanmaktadır. Özgürlük, şahsi menfaatler ve rekabet bahsi geçen unsurlardır. Smith, ekonomik anlamda devlet müdahalesini gereksiz bulmaktadır. Tüm insanların toplumda varlık gösterebilmesi için ahlaklı davranışlar göstereceğini varsayarak o insanların menfaatleri doğrultusunda hareket etmelerinin ülke çıkarlarına destek olacağını öne sürmüştür. Dolayısıyla özgürlük ve şahsi menfaat, teorinin unsurları arasında yer almaktadır (Smith, 1790: 21-313).

Ekonomi bakımından Smith, iki hususun daha altını çizmiş ve bunlardan birincisi olarak ifade ettiği iş bölümünün işgücü etkinliğinin artmasına sebep olacağını ünlü iğne örneğiyle ifade etmiştir:

İşbölümünün son derece önemli olduğu bu işte, iş için yetişmemiş, iş için mevcut aletlerin nasıl kullanılacağını bilmeyen işgücü, tüm gücüyle çalışmakta, günde bir iğneyi dahi zor bela yapmaktadır. Ama şu anda bu iş, bir zanaat haline gelmiş, bir dizi kollara ayrılmıştır. İşçilerden biri teli çekip germekte, diğeri bunu düzeltmekte, üçüncüsü kesmekte, dördüncüsü ucunu sivirtmekte ve beşincisi de baş geçebilmesi için tepesini ezmektedir. Baş yapmak ise üç farklı işlemi gerekli kılmaktadır. Başın tepeye takılması ayrı bir işlemken, iğneleri ağartmak başka bir iştir. İğneleri kağıda sıralamak dahi başlı başına bir zanaattır. Kimi fabrikalarda üç işi bir kişi yaparken kimi fabrikalarda ise her iş bölümlere ayrılmış, her işçi belli bir alanda uzmanlaşmıştır. Ben on sekiz farklı iş bölümünün gerekli olduğu fakat on işçi çalıştıran küçük fabrikalar gördüm, Bu fabrikalarda bir kısım işçilerin bu işlemlerden bir kaçını tek başına yaptıklarını gözlemledim. Çok yoksul ve gerekli aletler açısından kötü donatılmış bu fabrikalarda işgücü, sıkı çalışınca

günde on iki libre kadar iğne üretebiliyorlardı. Her librede dört binin üzerinde orta boy iğne yer almaktadır. Bu da on iki kişinin birlikte, günlük kırk sekiz binin üzerinde iğne yaptığı anlamına gelmekteydi. Bu çerçevede kırk sekiz binin onda birini yapan adamın, günlük dört bin sekiz yüz iğne yaptığı varsayılabilir. Halbuki ayrı ayrı çalışsalar, belli bir iş için yetişmemiş olsalardı, şüphesiz günde belki yirmi iğne, hatta bir iğne dahi yapamayacaklardı (Smith, 1776a: 6-7).

Smith'e göre, işbölümünün işgücü verimliliğini artırmasının nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. İşbölümü, işgücü kabiliyeti artırılarak verimli olunmasını sağlamaktadır.
2. Elde edilen kabiliyetle teknolojik gelişme imkânı artmaktadır ve bu gelişme işgücünün verimli olmasını sağlamaktadır.
3. Bir işten diğerine geçiş yaparken kaybedilen zaman geri kazanılarak işgücü verimliliği arttırılabilmektedir (Smith, 1776a: 8-11).

Smith tarafından ekonomik büyüme konusuna sermaye birikimi açısından da vurgu yapılmaktadır. Smith, iş bölümü neticesinde sermaye birikiminin ortaya çıktığını ifade etmektedir. İş bölümünün kabiliyetleri geliştirmesi ve bu kapsamda teknolojik gelişme elde edilmesi, sermaye artışının sağlanması için ön koşul olarak görülmektedir. Dolayısıyla milli gelirde artış yaşanacak ve ekonomik büyüme sağlanabilecektir. Ancak Smith tarafından ileri sürülen teoride ekonomik büyümenin sınırsız olmadığı ifade edilmektedir. Tüm ülkeler belli bir büyüme kapasitesine sahip olmaktadır ve bu durum zenginlik olarak ifade edilmektedir. Belli bir iktisadi büyüme mümkün kılınır ve tam zenginlik aşamasına ulaşırsa büyüme durağan duruma gelecektir (Smith, 1776a: 11-15).

Ricardo Büyüme Teorisi

David Ricardo, her ne kadar Adam Smith hayranı olduğunu ifade etse de Smith'in büyüme ve bölüşüm ilişkisini açıklamak hususunda yetersiz olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Ricardo teorisini bölüşüm problemi üzerine oluşturmuştur.

Gelir dağılımı olarak da nitelendirilen teoride Ricardo, büyümeyi ilk olarak rant payına ikinci olarak ise kalan gelirin, ücret ve kâr olacak şekilde nasıl pay edileceğine dayandırmıştır. Rantın, ücretlerin ve kârların pay edilmesinin ekonominin durgunlaşmasına neden olacağını ifade etmiştir (Atılgan ve Köksal, 2010: 373-374).

Ricardo'nun büyümeye ilişkin varsayımları aşağıdaki gibidir:

1. İlk olarak karların fazla olmasından dolayı tasarruf ve sermaye birikimi hızlıdır.

2. Endüstride, teknolojiye dayalı gelişmeler uygulanabilir olduğundan verimliliğin artması yani artan verimler yasası söz konusu iken tarımsal anlamda toprağın verimliliği kısıtlı olduğu için azalan verimler yasası geçerli olmaktadır. Ancak endüstrinin hammadde bakımından tarıma bağlı olduğu dikkate alındığında Ricardo, ekonomide azalan verimler yasasının geçerli olduğunu öne sürmektedir.

3. Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler teorisi Ricardo tarafından geliştirilerek Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisine dönüşmüştür. Tüm ülkelerin minimum maliyetle maksimum fayda getirdiği ürüne yönelmesi gerektiğini belirtmektedir.

4. Ricardo da Adam Smith gibi ekonomik büyümenin bir yerde sınırlanacağını ifade etmektedir (Özsağır, 2008: 335-336).

David Ricardo tarafından ileri sürülen teoride, tarım alanında geçerli olan azalan verimin, ekonomik büyüme ve sermaye birikimine negatif etkisinin ortadan kaldırılması için tek yöntemin ucuz tarım ürünlerinin ithal edilmesi olduğu belirtilmektedir. Teori kapsamında, ucuz tarım ürünlerinin ithalatının gerçekleşmesiyle, sermaye birikimi süreci içerisinde verimlilik açısından optimum düzeyin altında bulunan toprakların üretime açılmasının önüne geçilebilmektedir. Bu sayede emek etkinliğinin, kâr yüzdelerinin ve sermaye birikiminin düşmesinin de önüne geçilmiş olacaktır (Akyüz, 1980: 65).

Malthus Büyüme Teorisi

Tıpkı Smith ve Ricardo gibi ekonomik büyümenin sınırına vurgu yapan iktisatçı, Thomas Robert Malthus'tur (Kishtainy, 2018: 83). Malthus'un geliştirmiş olduğu nüfus teorisi oldukça ünlüdür. Bu teoride ekonomik büyümeye ilişkin varsayımlar aşağıdaki gibidir:

- Ekonomik kalınmanın en önemli belirleyicisi, nüfustur.
- Azalan Verimler Kanunu geçerlidir.
- Ekonomik büyümenin sınırı vardır (Telatar ve Terzi, 2010: 199).

Malthus, nüfusun ekonomik büyümeden daha hızlı arttığını ifade etmektedir ve bunun neticesinde sefalet ortaya çıkacaktır. Bu kapsamda Malthus, ekonominin büyüme döneminden durgunluk dönemine mutlaka geçeceğini ifade etmektedir (Güneş, 2009: 134-135).

Klasik yaklaşımın oluşturulması süreci sonrasında ortaya çıkan ekonomik gelişmeler bu teoriyi devre dışı bırakmıştır.

- Azalan Verimler Kanunu: Teknolojik anlamda yaşanan hızlı gelişmelerle beraber, azalan verimler kanunu geçerliliğini yitirmiştir.

- Malthus'un Nüfus Kanunu: Gelişen teknolojinin olumlu tesirlerinin yalnızca endüstri alanında olanaklı olabileceği öngörülürken bahsi geçen gelişmeler toprak verimliliğinin artmasını sağlamış ve Malthus'un öne sürdüğü sefalet ortaya çıkmamıştır. Bugün gelinen noktada ekonominin uzun vade içerisinde büyümesi sonrasında pek çok ekonomist, büyük nüfusun sağlıklı ekonomilere ahenkli olduğunu ifade etmektedir (Kishtainy, 2018: 89).

1.2.1.2. Marx büyüme teorisi (sosyalist büyüme teorisi)

Klasik düşünce sisteminin benimsendiği dönemde P. Sraffa'nın "Mal Yoluyla Mal Üretimi (Warenproduktion Mittels Waren)" adlı kitabında "mal yoluyla mal üretiminin gerçekleştirildiği sistem" olarak ifade ettiği kapitalizm karşısında yer alan Karl Marx, bu işleyişin gelişmesi sonucunda burjuvazi yani mülk sahibi topluluk ve proletarya yani işçi sınıfı olacak şekilde iki sınıfın oluşturulduğunu öne sürmüştür. Karl Marx, kapitalizm sistemi içerisinde işçilerin sömürülmesi sebebiyle bu sistem karşısında yer almıştır. İleri sürdüğü bu teorisi bu kapsamda geliştirilmiştir (Küçükcalay, 2015: 366).

Kapital adlı eserinde teorisini ifade eden Marx, üç temel noktaya değinmiştir.

Buna göre;

- Değeri belirleyen faktör emektir (Emek-değer teorisi).
- Kapitalizm işleyişinde burjuvazi, proletaryayı sömürmek suretiyle fayda sağlamaktadır (Artı değer teorisi).
- Burjuvazi, kazanmış olduğu fayda ile sermaye birikimini arttırmaktadır (Kâr teorisi) (Saatçioğlu ve Ukay, 2016: 280-292).

Sonuç itibariyle ortaya çıkan bu sermaye birikimi, iktisadi anlamda ekonomik büyüme olarak açıklanmaktadır. Ancak Marx, bu durumu tersi şekilde yorumlamıştır ve elde edilen sermaye birikiminin gelir elde etme güdüsüyle üretim fazlalığına ve eş zamanlı olarak bu süreç içerisinde çok sayıda işçinin sömürülmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Marx'a göre sömürü yapılan işçilere verilen düşük ücretler sebebiyle işçiler tüketim gerçekleştiremez duruma gelecek ve bu da arz fazlası olmasına neden olacaktır. Marx, bu

durumda proletaryanın isyan edeceğini ve kapitalizmin işe yaramayacağını öne sürmektedir (Lenin, 2013: 66).

Marx, özel mülkiyet hakkının bulunmadığı komünizm olarak ifade edilen sosyalist işleyişi savunmaktadır. Komünizm, Marx'ın vefat etmesinden sonra en başta Rusya'da uygulama alanı bulmuştur. Ancak Rusya da içerisinde olacak şekilde komünizm işleyişini benimseyen hiçbir ülke işleyişin sürdürülebilir olmasını sağlayamamıştır. Günümüzde tüm dünyada kapitalizm hakimiyet alanı bulmuş ve Marx'ın savunduğu gibi proletarya sömürüsü gerçekleşmemektedir. İşçilere verilen sosyal haklar sömürüye imkân tanımamaktadır.

1.2.1.3. Rostow büyüme teorisi

Walt Whitman Rostow, ekonomik büyümenin tüm ülkelerde beş aşamadan geçerek gerçekleştiğini öne sürmektedir.

Rostow'a göre bu aşamalar şunlardır:

1. Geleneksel Toplum Aşaması: Geleneksel Toplum Aşamasında bulunan toplumların ekonomiye dayalı faaliyetleri tarım üzerine kurulmaktadır ve bu toplumlar bilim, teknoloji ve sanayi alanında gelişim gösterememiştir. Ek olarak yalnızca tarım sayesinde kazanım sağladıkları artı değerle teknolojik gelişme kat etmeye gayret etmektedirler (Sanderson, 2013: 131).

2. Kalkışa Hazırlık Aşaması: Ekonomik büyüme gerçekleşmesi evresinde, kalkışa hazırlık sağlayan toplumlar, teknolojik ve bilimsel anlamda sağladıkları gelişimleri endüstriye entegre etme başarısı sergilemiş toplumlardır. Buna ek olarak bu toplumların sermaye birikimleri de hız kazanmıştır (Örnek ve Yıldırım, 2012: 1).

3. Kalkış Aşaması: Kalkış aşamasında bulunan toplumlar, ilk iki aşamada yer alan toplumlara kıyasla ekonomik büyüme sağlamış ve sürdürülebilir kılmış toplumlardır. Kazanım sağladıkları ekonomik büyümeyle beraber eğitim, teknoloji ve sanayi alanlarında gelişmiş düzeyde yer almaktadırlar. Bu toplumlar, gayri safi yurt içi hasılanın %5-10'unu tasarruf etmektedir (Sanderson, 2013: 133).

4. Olgunluk Aşaması: Kalkış aşamasının tamamlanmasının akabinde kırk sene sonra başlayan olgunluk aşaması süresince gelişim gösteren teknoloji, yeni sanayiler oluşturulmasına olanak tanırken diğer sektörler kimi zorluklarla karşı karşıya kalmaya

başlamaktadır. Bu aşamada toplumlar, gayri safi yurt içi hasılanın %10-20'sini tasarruf etmektedir (Parasız, 2008: 81).

5. Kitle Tüketimi Aşaması: Bu aşamada yer alan toplumların dayanıklı mal üretimleriyle üçüncü sektörleri ileri seviyededir. Hizmetler, bu toplumların ekonomik büyümesinde ana roldedir. Toplumlar için ideal sürecin sonu, kitle tüketimi aşamasıdır (Parasız, 2008: 81).

Rostow, “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri” isimli kitabında, Marx’ın büyüme teorisinde kabul etmiş olduğu “Malthusçu Nüfus Görüşü” ve “Reel Ücretlerin Dondurulması Kuramı”nı teknik hata olarak kabul edildiğini ifade etmiştir (Rostow, 1996: 199). Rostow, Marx’ın büyüme teorisine eş değer bir teori öne sürmesine karşın ifade edilen bu teknik hatalardan uzak durarak yeni bir teori ortaya konulduğunu dile getirmiştir (Rostow, 1996: 194). Ancak Rostow tarafından ileri sürülen büyüme teorisi, ekonomistler tarafından toplumların bu aşamalardan hangisinde olduğunu saptamalarının güçlüğü sebep gösterilerek eleştirilmiştir.

1.2.1.4. Schumpeter büyüme teorisi

Joseph Alois Schumpeter tarafından iktisadi yaklaşımlara kapitalizmin etkisindeki ekonomilerin büyümesinde bilgi, girişimci ve inovasyonların ne denli önemli olduğu üzerinde durması yoluyla katkıda bulunulmuştur. Schumpeter, ekonomi kavramının reel unsurlarının, ekonomiye yenilikçi bir bakış açısıyla yaklaşan girişimciler olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan yenilik kavramı, yeni bir üretim fonksiyonu yaratmaktır (Schumpeter, 1964: 62). Bu ifade çerçevesinde beş çeşit yenilikten söz etmektedir:

1. Tüketicilerin önceden bilmediği yeni bir ürünün veya mevcut malın yeni bir türünün piyasaya sürülmesi,
2. Üretimde yeni bir tekniğin uygulanması,
3. Yeni piyasaların oluşturulması ya da keşfedilmesi,
4. Yeni bir hammadde yahut yarı mamul madde kaynağının keşfi,
5. Endüstrinin reorganizasyonu.

Schumpeter buna benzer yenilikleri uygulamaya alan işletme yöneticileri ve iştiraklerinin büyümenin ve zenginliğin öncüsü olduğunu ifade etmektedir (Schumpeter, 1964: 62-74).

Bunlara ilave olarak Schumpeter, iktisadi alanda sahip olunan yapının devrevi hareketlerini belirten dört aşamadan oluşan şemayı ortaya koyduğu için ekonomik devre teorisini olarak da görülmektedir. Bu devreler şu şekildedir:

- Canlanma (Prosperity)
- Durgunluk (Resession)
- Gerileme (Depression) ve
- Yeniden Canlanma (Revival) aşamalarından meydana gelmektedir (Dolanay, 2009: 172).

Schumpeter, gerçekleştirdiği çalışmalarda genel anlamıyla kapitalizmi ele almıştır. Schumpeter de Marx gibi kapital işleyişin kendini devre dışı bırakacağını düşünmektedir. Schumpeter “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” adlı kitabında “Kapitalizm hayatını devam ettirebilir mi?” sorusuna “Hayır, devam ettirebileceğini sanmıyorum” cevabını verir (Schumpeter, 1950: 61). Ancak Marx’a göre kapital işleyişin devre dışı kalmasının sebepleri konusunda farklı düşünmektedir. Marx, kapitalizmin açlık ve sefalet sebebiyle çökeceği düşüncesine sahipken Schumpeter ise bu çöküşe refah artışının neden olacağını ifade etmektedir. Schumpeter, beşeri gereksinimlerin bir gün bütünüyle doyum sağladığında, kâr ve faiz oranlarının sıfıra ineceğini ve ekonomik durgunluk dönemine girileceğini belirtmektedir. Bu durum da kapitalizmin etkisindeki toplumun sonunu getirecektir (Schumpeter, 1950: 49-58). Dolayısıyla Schumpeter, ekonomik büyümenin yıkıcı bir etken olduğunu ileri sürmektedir ve bu durumu “yaratıcı yıkım” olarak ifade etmektedir (Cantwell, 2000: 6). Kapital sistemin devre dışı kalmasının akabinde sosyalist işleyişin mevcut olacağını ifade eden Schumpeter sosyalizmi, “üretim araçlarının denetlendiği, neyin nasıl üretileceği ve kimin alacağıyla ilgili kararların özel olarak sahip olunan ve özel olarak idare edilen firmaların yerine kamu otoritesi tarafından verildiği toplum örgütlenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Schumpeter 1950: 415).

1.2.1.5. Keynes büyüme teorisi

Keynesyen iktisat olarak da adlandırılan bu yaklaşım, uygulamaya alındığı ilk senelerde ekonomiye olumlu etki etmiştir. Ancak gelecek dönemlerde artış gösteren arzın karşılığının olmaması yani klasik ekonomi tarafından savunulan Say kanunu olarak ifade edilen “Her arz kendi talebini yaratır.” görüşünün geçerli olmaması, Keynes tarafından ifade edildiği gibi, talep yetersizliği oluşturmuş ve Büyük Buhran adı verilen global bir krize sebebiyet vermiştir. Büyük Buhran ile klasik iktisat yaklaşımına inanç noktasında

gerileme yaşanmış ve bu dönem içerisinde Keynes, “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” (The General Theory of Employment, Interest and Money) adlı eserini yayımlamıştır. Bahsi geçen eserde Keynes, klasik iktisat düşüncesine bütünüyle karşı durmasa dahi bu düşünce işleyişinin Say kanunu ve devletin müdahaleleri hususunda eleştirilerde bulunmuştur (Kishtainy, 2018: 166-169). Keynes sanılanın aksine talebin arz şartları altında belirlendiğini değil; arzın talep koşulları altında belirlendiğini ifade etmektedir. Keynes’e göre ekonominin devamlı tam istihdam durumunda olması mümkün olmamaktadır ve tam istihdama yakın olması amacıyla devlet müdahalesi gerekmektedir.

Keynes, büyümeye devam eden bir ekonominin problemlerinden çok durgunluk durumunda olan bir ekonominin durgunluktan çıkarak büyümeye başlayabilmesi için ilk hamleyi nasıl gerçekleştirebileceği hususuna yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla Keynes’in büyüme hususundaki görüşü durağan kabul edilmektedir. Keynes, durgunluktan kurtulma konusunda harekete geçirici unsurun talebin genişlemesi olduğunu belirtmektedir (Özsağır, 2008: 334).

Keynes tarafından ileri sürülen teoride bir ülkenin sahip olduğu gelir, ülke ekonomisi tarafından üretilebilecek toplam mal miktarı olarak değil; insanların tüketimine denk gelen toplam harcama miktarı olarak ifade edilmektedir. Keynes, insanların elde ettiği gelirlerin tamamını harcamayarak tasarruf sağladıklarında ödeme yaptıkları net vergi miktarıyla bu tasarruf miktarının toplamının sızıntıları (leakages) olarak ifade etmiştir. Sızıntılar, ulusal geliri düşürücü bir tesir yaratmaktadır ve Keynes bu durumda devletin harcamalarda bulunarak bu olumsuz tesiri ortadan kaldırması gerektiğini belirtmiştir. Devletin gerçekleştireceği bu harcamaları da total ilaveler (injections) olarak tanımlamıştır Keynes, sızıntıların ilavelerle aynı düzeyde olması halinde dengenin bulunacağını ifade etmiştir (Ünsal, 2017: 191).

Keynes tarafından ileri sürülen büyüme varsayımları, gelir hipotezi olarak adlandırılan teoriye dayanmaktadır. Keynes bu teori kapsamında gerçekleştirilen yatırımların kapasiteyi arttıran tesirini göz ardı etmiştir. Ek olarak bir ekonominin durgunluktan hangi yollarla çıkacağı ve büyümeye etki eden kaynaklara nasıl erişileceği hususuna değinerek büyüme sürecindeki bir ekonominin karşı karşıya kaldığı problemlerle büyüme sürecinde etkili olan unsurları ele almamıştır. Bu nedenle teori durağan ve eksik kalmıştır. Keynesyen büyüme teorisindeki önemli bir kusur, gelişmiş ülkelerin kullanılması ve azgelişmiş ülkelerin büyüme sürecini dikkate almamasıdır. Bu bağlamda Keynesyen büyüme teorisi, Batı’daki gelişmiş ülkelere özgü efektif talep yetersizliğinden

kaynaklanan işsizliği açıklamakta, ancak işsizliğin yüksek olduğu azgelişmiş ülkelerde işsizliğin nedenlerini ve çarelerini açıklamamaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin büyüme sürecinin nasıl yürütüldüğünü ortaya koymak yeterli değildir. Bir diğer eleştiri ise enflasyonun sadece talep enflasyonu ile açıklanmasıdır (Kazgan,1991: 285).

1.2.2. Modern ekonomik büyüme teorileri

Harrod-Domar, Neoklasik ve içsel büyüme teorileri, modern büyüme teorilerini oluşturmaktadır. Harrod-Domar büyüme teorisi olarak isimlendirilen teori, Roy Forbes Harrod ve Evsey Domar tarafından geliştirilmiştir ve Keynes tarafından ileri sürülen teorinin geliştirilmiş hali olarak kabul edilmektedir.

1.2.2.1. Harrod-Domar büyüme teorisi

Daha önce de belirtildiği gibi Keynes, durağan bir analiz gerçekleştirmiştir. Roy Forbes Harrod ise Keynes tarafından gerçekleştirilen analizi, “Bay Keynes ve Geleneksel Teori” isimli makalesinde eleştirmiştir. “Dinamik Teori Üzerine Bir Deneme” adlı makalesiyle Keynes’in yatırımın sermaye üzerinde etkili olduğunu göz ardı ederek gerçekleştirdiği ihmalî ortadan kaldırarak büyüyen hareketli bir ekonomi araştırması gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerikalı ekonomist Evsey Domar da Harrod tarafından ileri sürülen teoriye çok yakın bir analiz gerçekleştirerek bahsi geçen teorinin Harrod-Domar teorisi olarak adlandırılmasını sağlamıştır (Ünsal, 2007: 84).

Harrod-Domar büyüme teorisi kapsamında üretim unsurları, tasarrufa olan eğilim, sermaye ve hasıla katsayısı, yatırım verimliliği kavramları üzerinde durulmuştur. Teori çerçevesinde üretim unsuru, sabit orana sahip bir üretim fonksiyonu olmakla birlikte malın sermaye ve emek girdilerinin sabit tutulması koşuluyla üretildiği varsayımı öne sürülmektedir. Bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ile büyüme oranı pozitif bir ilişki içindedir. Ancak büyüme oranı, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif bir ilişkiye sahiptir. Bu çerçevede büyüme oranı, aşağıda formülle gösterilmiştir (Göktaş Yılmaz, 2005: 66):

$$\Delta Y/Y = s/k \quad (1.1)$$

Harrod-Domar teorisi kapsamında denge analizi gerçekleştirilirken üç çeşit büyüme hızından söz edilmektedir. Yapılması planlanan yatırımlarla tasarrufları aynı seviyede tutan büyüme hızı, gerekli olan büyüme hızı; dönem neticesinde ortaya çıkan üretim artışını ortaya koyan büyüme hızı, cari (fiili) büyüme hızı ve nüfusun artmasıyla teknolojik ilerlemelerin mümkün kıldığı büyüme hızı, doğal büyüme hızı olarak ifade edilmektedir.

Bu üç çeşit büyüme hızının kıyaslanması ise denge analizi olarak belirtilmektedir (Parasız, 2008: 89-96).

Gelişmiş ülkeler için kurgulanan teorinin esas maksadı, ekonomiyi işsizlik ve enflasyondan arındırarak yönetebilmektir. Gelişmesini tamamlamamış ve büyümeye devam eden ekonomilerde ise ülkelerin gayesi yalnızca bu olmamakla birlikte ek olarak ekonominin yeterli bir hız ile büyümesi önem arz etmektedir. Bu teoride bu duruma değinilmemiş olması, teorinin eleştiri almasına neden olabilmektedir. Ek olarak neo-klasik ekonomistler, Harrod-Domar büyüme teorisini, stabil emek ve stabil sermaye oranını kapsamı bakımından eleştirmişlerdir (Acar, 2002: 92).

1.2.2.2. Solow Büyüme Teorisi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)

1950'li seneler içerisinde Robert Solow tarafından ileri sürülen teori, neo-klasik teori olarak isimlendirilmektedir. Solow'un ileri sürdüğü teorisinde tam rekabet koşullarını savunması, üretim unsurlarına ödemenin marjinal etkinlikleri doğrultusunda gerçekleştiğini ifade etmesi ve tam istihdam ile değişken bir sermaye-hasıla oranını benimsemesi dolayısıyla bu teori neo-klasik olarak anılmaktadır (Parasız, 2008: 143).

Solow büyüme teorisindeki varsayımlar, aşağıdaki gibi özetlenebilir;

1. Üretim unsurları için ölçeğe göre azalan, üretim unsurları açısından stabil getiriye sahip bir üretim teknolojisinden bahsedilmektedir.
2. Nüfusun artış hızı stabil gerçekleşmektedir ve teori kapsamında dışsal olarak dahil edilmektedir.
3. Tasarruf artışları durağan bir şekilde gerçekleşmektedir ve büyüme hızı üzerinde etkili olmamaktadır.
4. Teknolojik gelişme dışsal olarak modellenmektedir.
5. Devlet tarafından gerçekleştirilen müdahaleler minimum düzeyde tutulmaktadır.
6. Ekonomi dışarıya açık değildir.
7. Beşeri sermayedeki üretkenlik değişimleri, göz önünde bulundurulmamaktadır (Atamtürk, 2007: 91).

Solow tarafından geliştirilen büyüme teorisinde üretimi yapılan mal ve hizmetlerin ne oranda tüketime konu olacağının ve ne ölçüde tasarrufa olanak vereceğinin araştırılması söz konusu olmaktadır. Bir ekonomide tasarruf miktarlarının yatırımlara eşit olması

sebebiyle tasarruf miktarı, gelecekte gerçekleşecek üretim için elde edilecek sermaye miktarını belirlemektedir. Sermaye (K), Solow'un büyüme teorisinde yer alan değişkenlerden bir tanesi olacak şekilde teori, çıktı (Y), emek (L) ve bilgi veya emeğin verimliliği (A) unsurlarını kapsamaktadır:

$$(0 < a < 1) \quad (1.2)$$

$$Y = F(K, L) = KaL(1-a) \quad (1.3)$$

Yukarıdaki formülle belirtilen fonksiyon, Cobb-Douglas üretiminin unsurudur. Bu üretim, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altındadır. Eşitliğin her iki tarafı L tarafından bölündüğünde emek başına çıktı, $y=Y/L$ ve emek başına sermaye oranı elde edilmektedir.

Solow teorisi kapsamında, emek birim başına reel gayri safi yurt içi hasılanın büyümesinin sebebi, teknolojik değişimlerin tasarrufa, yatırıma ve buradan hareketle sermaye artışının gerçekleşmesine etki etmesidir. Dışsal bir değişken olarak ifade edilen teknolojik ilerleme, gelirden yaşanan artışı gerçekleştiren tek unsurdur ve denge halindeki büyüme hızı, tasarruf yöneliminden bağımsız bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Özsağır 2008: 339). Özetle ekonomik büyümede meydana gelen artış, teknolojiye yaşanan ilerleme ve nüfus oranının totaline eşit olmaktadır. Solow, gelişmemiş ülkelerin teknolojik gelişmeleri takip ederek gelişmiş ülke tasarruflarına benzer tasarruflar sağlayabileceğini belirtmektedir.

Solow teorisinin eleştirileri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Uluslararası Farklılıkların Önemi: Beşeri ve fiziki sermaye stokları sınırlı olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri yakalayamamaktadır. Ülkelerin donanım farklılıkları, sermayenin marjinal etkinliğinin de farklılık göstermesi neticesine sebep olmaktadır.

- Yakınsama Oranı: Teori kapsamında fakir ülkelerin sermaye stoklarının hacmi az olduğu için sermayenin marjinal getirisi daha fazla olmakta ve fakir ülkeler kısa süre içerisinde durağan hale gelmektedirler. Ancak gerçekleştirilen çalışmalar, daha ziyade aynı gelişmişlik seviyesinde olan ülkelerde yakınsama olabileceğini; fakir ülkeler ile zengin ülkeler arasında bulunan gelire dayalı farklılıkların gün geçtikçe artacağını işaret etmektedir. Araştırma gerçekleştiren kişiler, fakir ülkelerin zengin ülkelere göre büyüme hızının ortalamanın altında olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bilgi doğrultusunda farklı ülkelerin farklı durağan durumlarda olduğu ifade edilebilmektedir.

- **Getiri Oranları:** Teori kapsamında fakir ülkelerin sahip olduğu sermaye stok hacmi küçük olduğu için sermayenin marjinal getirisi daha fazla olmakta ve bu çerçevede kâr ve reel faiz oranı da yüksek olmaktadır. Bu nedenle yoksul ülkelerde daha fazla kâr ve reel faiz oranları gözlenmesi gerekmektedir. Ek olarak sermayenin, zengin ülkelere fakir ülkelere geçiş yapması gerekmektedir. Ancak ülke çıktıları, sermayenin ulusal gelirdeki payının gelişmiş ekonomilerde daha fazla olduğunu, bu sermaye dinamizminin hayata geçmediğini işaret etmektedir (Mankiw, 1995: 282-289).

1.2.3. Yeni (İçsel) Büyüme Teorileri

Sürekli büyümenin ana ögesi olan teknolojik gelişme, Solow'un büyüme teorisinde dışsal olarak tanımlandığından, bu büyüme teorisi ülkelerin büyüme oranları ile süreç boyunca gözlenen sürekli büyüme arasındaki önemli farklılıkları açıklamakta yetersiz kalmıştır. 1980'lerde, Paul Romer'in "yeni veya içsel büyüme" teorisi, Solow'un teorisinde içsel bir değişken olarak dışsal teknolojik gelişmeyi içermektedir (Yıldırım, 2012: 288). Bu çerçevede teorisinin varsayımları aşağıdaki gibi özetlenmektedir:

- **Artan Getiri:** Artan getiri varsayımı, ekonomik büyüme teorilerinin kuvvetlenmesine neden olmaktadır. Solow teorisi kapsamında sermayenin azalan getiriye sahip olduğu yaklaşımı ve sermayenin teknolojiden bağımsız olarak ele alınması, yatırımların önemsizleştirilmesine neden olan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni büyüme teorileri kapsamında ise yatırımlar hayli önem taşımaktadır. Fiziki sermayeye ve bilgiye gerçekleştirilen yatırımlar, ekonominin büyümesinde pozitif bir role sahip olmaktadır. Bu durumu Gary Becker, Robert Murphy ve Robert Tamura, tarafından aşağıdaki gibi belirtilmektedir:

Beşeri sermaye yatırımı yükseldikçe beşeri sermaye yatırımlarının getiri oranları azalmaktan ziyade yükselmektedir. Eğitim, bu durumun nedenini oluşturmaktadır (Becker vd. 1990: 35-36).

- **Dışsallıklar:** Bir işletme veya bir kişiye ait bilgi sermayesi, sadece kendine yarar sunmakla kalmamakta aynı zamanda toplum nezdinde de fayda doğurmaktadır. Bu sayede içsel değişkenler üzerinde dışsallık oluşturarak marjinal etkinliklerin azalmasını önlemektedir.

- **Eksik Rekabet Piyasaları:** Yeni büyüme teorileri kapsamında yenilik gerçekleştirilebilmesi amacıyla monopolistik piyasalar gerekli görülmektedir. Yeniliğin sunduğu monopol kârı, işletmeleri inovatif yaklaşımlarda bulunmaya motive edecektir.

• Teknolojik Gelişme, Bilgi ve Beşeri Sermaye: Fiziki sermayeye gerçekleştirilen tüm yeni yatırımlar, üretimde artış yaşanmasını sağladığı gibi beşeri sermayenin de artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle işgücünün daha fazla sermayeye ereksinim duyması, onların sahip olduğu bilgi ve kabiliyet düzeyini arttırmaktadır. Bu kapsamda fiziki ve beşeri sermayenin artış göstermesi, azalan verimler kanununun geçerli olmasına engel olmaktadır.

• Sosyal Altyapı: Yeni büyüme teorileri kapsamında devletler, özel kapsamda harcanması mümkün gelirleri vergilendirmek suretiyle büyümeye etki eden kamusal girdilerin özel sektör girdileriyle eş zamanlı artışını sağlayabilecekleri için, kişi başına gelir ve tüketim artışına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Ar-Ge harcamalarının teşvik edilmesi, sağlık, eğitim vb. yatırımlar gibi direkt sunulan kamu hizmetleri sosyal bağlamda en doğru seviyede gerçekleşmektedir.

Yeni büyüme teorileri çerçevesinde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, üretim esnasında artan gelir kazanımının deneyimlenerek öğrenilmesi yaklaşımıdır. Bu kapsamda işçiler işlerinde uzman oldukça daha verimli ve artan getirili üretim ortaya koymaktadır (Arrow, 1962: 609).

İkinci yaklaşıma göre ise ekonomik büyüme kaynaklarının inovasyon ve teknolojik gelişmelerle açıklandığı Schumpeterci yaklaşımıdır. Schumpeterci yaklaşım üzerinde çalışmalar gerçekleştiren Paul Romer, Paul Krugman ve Gene M. Grossman ile Elhanan Helpman, ilk yaklaşımda teknolojik gelişmelerin dışsal tutulmaya gayret edildiğine inanarak, Schumpeterci yaklaşımla etkinliğin artırılmasında yeni görüş ve ürünler üreten Ar-Ge sektörünün mevcudiyetini öne sürmüşlerdir. Teori kapsamında Ar-Ge doğrultusunda gerçekleştirilen etkinlikler, özel sektör etkinlikleri olarak kapsam dahiline alındığı için teknolojiye ilerlemeler, Ar-Ge etkinliklerinin hayata geçirilmesinde bir teşvik faktörü olmaktadır (Türker, 2014: 3).

1.3. Ekonomik Büyümeye İlişkin Kavramlar

İktisadi büyüme ülkelerin refah, kalkınma, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi değişkenlerine etki eden en önemli makroekonomik büyüklüklerden bir tanesidir. Ülkelerin iktisadi olarak temel politikalarından biri de istikrarlı bir ekonomik büyüme yakalayarak; refahı arttırmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, enflasyonu düşürmek, yoksullukla mücadele etmek ve işsizliği azaltmaktır. Bu nedenle iktisadi büyüme konusu, sanayi

devriminden günümüze kadar geçen süreçte ülkeler için vazgeçilmez olma özelliğini halen devam ettirmektedir.

İktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörler fiziki ve beşeri sermaye, teknolojik gelişmeler, iç ve dış ekonomi politikaları, doğal kaynaklar, girişimci, genç nüfus, dışa açıklık ve uluslararası ticaret şeklinde sıralanabilir. İktisadî büyüme konusunda ele alınması gereken temel kavramlar ise: gayri safi yurtiçi hasıla, nominal gayri safi yurtiçi hasıla, reel gayri safi yurtiçi hasıla, kişi (fert) başına hasıla, iktisadi büyüme kavramı ve iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörler şeklinde sıralanabilir.

1.3.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), belirli bir zaman diliminde (bir yıl veya 3 aylık dönem) ülke sınırları içerisinde bulunan işgücü ve sermaye tarafından üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla hesaplanmış değerlerinin toplamını ifade eder. GSYİH hesaplamalarında ara girdiler hesaba dahil edilmezken, sadece ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetler hesaplamalara dahil edilmektedir (Hoover, 2012: 71-72). Burada mallardan kasıt; mobilya, araba, beyaz eşya, elbise, yiyecek ve içecek ürünleri gibi somut olan malları iken; hizmetlerden kasıt ise tükettiğimiz ancak maddi olmayan eğitim, adalet, sağlık ve savunma gibi soyut malları ifade etmektedir. Buradaki nihai kelimesi, ara malların hesaplamalardan çıkarıldığı yani mal ve hizmetlerin tüketime hazır haldeki durumunu ifade etmektedir.

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) bir ülkenin ekonomik faaliyetlerini ölçen, üçer aylık ve yıllık şeklinde hesaplanan bir makroekonomik göstergedir. Bu nedenle GSYİH bir ülkenin ekonomik durumu hakkında bilgi veren önemli ekonomik göstergelerden bir tanesidir. GSYİH piyasa dışı faaliyetleri içermezken, yerli üretimi temsil eder. GSYİH işletmeler, hükümet ve hane halkı (konut ve dayanıklı tüketim malları) tarafından yapılan yatırımları içerir (Dyan ve Sheiner, 2018: 5-6).

1.3.2. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Bir ekonomide belli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin, üretimin gerçekleştiği yılının fiyatları ile hesaplanması neticesinde sağlanan değer, Nominal gayri safi yurtiçi hasıladır. Dolayısıyla nominal GSYİH; hem fiyatların hem de üretim miktarının yıldan yıla değişiklik gösterdiği makroekonomik bir büyüklük olarak da ifade edilebilir. Örneğin sadece otomobil üreten ve üretilen bu otomobillerin her yıl (ardışık yıl) aynı model olarak üretildiği bir A ülkesi düşünelim. Bu ülkenin yıllar itibarıyla nominal GSYİH değerleri, her

yıl üretilen otomobil sayısı ile o yılın otomobil fiyatlarının çarpımına eşit olacaktır (Blanchard ve Johnson, 2013: 22).

1.3.3. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Cari fiyatlarla ölçülen nominal GSYİH'da, üretilen mal ve hizmetlerin o yıldaki parasal değeri tespit edilmiş olur. Bu tür bir hesaplama yöntemi ekonomideki hane halkı, firma ve hükümet taleplerinin yeterli bir şekilde karşılanıp karşılanmadığının tam bir ölçüsü değildir. Örneğin bir ülkede üretim miktarı sabitken fiyatlar iki katına çıksın. Böyle bir durumda bu ülkenin nominal GSYİH'sı iki katına çıkmış olur. Çünkü üretilen her malın miktarı sabit kalırken sadece fiyatların iki katına çıkmasından dolayı nominal GSYİH iki katına çıkmıştır. Dolayısıyla bu şekilde hesaplanan bir GSYİH'nın ekonomik refahı ölçmek için yeterli olmadığı söylenebilir. Ekonomik refahın daha iyi bir şekilde ölçülebilmesi için ekonomideki mal ve hizmet çıktısını fiyatlardaki değişikliklerden etkilenmeyecek şekilde hesaplamak gerekir. Bu yüzden iktisatçılar milli gelir hesaplamalarında temel (baz) yıl dediğimiz sabit bir yılın fiyatını kullanırlar.

Baz yıl fiyatlarının kullanılması ile ölçülen mal ve hizmetlerin değeri, reel GSYİH'nın değerini verir. Reel GSYİH'da üretim miktarları değişirken, fiyatlar değişmeyecek ve çıktı değerinin ne kadar olacağı görülebilecektir. Bu durumda reel GSYİH şu şekilde tanımlanır: Bir ekonomide, belirli bir yılda üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin, seçilen baz (temel) yılın fiyatlarıyla hesaplanması sonucu elde edilen toplam değeri ifade eder (Krugman ve Wells, 2006: 170). Böylece bir ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin nominal değerleri hesaplanmak isteniyorsa hesaplamada yıllık cari fiyatlar, reel değerleri hesaplanmak isteniyorsa hesaplamada baz(temel) yıl fiyatları kullanılır.

1.3.4. Kişi (Fert) Başına Hasıla

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), ülkeler arasındaki yaşam standartlarını veya bir ülkedeki farklı zaman dilimlerindeki yaşam standartlarını karşılaştırmak için kullanılabilir. Bu tür karşılaştırmalar genellikle kişi başına gelir esasına göre yapılır. Kişi başına gelir, bir ülkenin GSYİH'nın nüfusa bölünmesi ile hesaplanır. Kişi başına reel hasıla, bir ülkenin reel GSYİH'nın nüfusa bölünmesi ile hesaplanırken, kişi başına nominal hasıla ise bir ülkenin nominal GSYİH'nın nüfusa bölünmesi ile hesaplanır (Slavin, 2009: 200-201). Dünya'da kişi başına düşen gelirin gerçek değer ölçüsü olarak, enflasyondan arındırılmış fiyatlarla hesaplanan reel GSYİH olarak dikkate alınmaktadır. Ülkeler arasında

karşılaştırmalar yapılırken ise kişi başına düşen gelir ölçüsü olarak fert başına düşen reel GSYİH kullanılmaktadır.

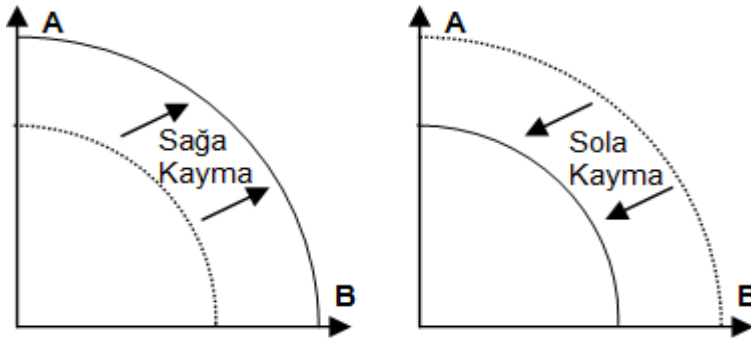
1.3.5. İktisadi Büyüme Kavramı

Sanayi devrimiyle birlikte ön plana çıkmaya başlayan iktisadi büyümenin önemi 1929 krizinden sonra gittikçe artmıştır. İster işsizlik olsun ister cari denge olsun bu tür ekonomik güçlüklerin üstesinden gelmek, artık iktisadi büyüme ile mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle günümüzde devletlerin veya ülkelerin temel ekonomik argümanlarından bir tanesi de iktisadi büyüme hedeflerini tutturmaaktır. İktisadi büyüme, dar bir anlamda, kişi başına düşen milli gelirin artmasıdır. Daha geniş anlamda ise, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH), tüm üretim kapasitesi de dahil olmak üzere hem mutlak hem de göreceli boyutta ekonominin yapısal değişikliklerini kapsayan, ulusal zenginliğin artmasını ifade eder. Bu bağlamda iktisadi büyüme: kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artış şeklinde tanımlanabileceği gibi reel gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) meydana gelen artış şeklinde de tanımlanmaktadır. Yani bir ülkedeki üretim ölçeğinin bir bütün olarak genişlemesi veya ekonomik kaynakların mal ve hizmet üretmek için daha verimli şekilde kullanılmasıdır. Üretim veya verimlilik ölçeği yalnızca uzun vadede arttırılabildiğinden, ekonomik büyüme uzun vadeli bir olgu olarak kabul edilmektedir (Kibritçioğlu ve Diboğlu, 2001: 59).

İktisadi büyüme; pozitif, sıfır ve negatif değerlerden birini alarak gerçekleşir. İktisadi büyümenin yıllık ortalama büyüme hızı nüfusun ortalama büyüme hızından daha yüksek olduğu zamanlarda pozitif iktisadi büyüme kaydedilir. İktisadi büyümenin yıllık ortalama büyüme hızı nüfusun ortalama büyüme hızına eşit olduğu zamanlarda sıfır iktisadi büyüme kaydedilir. İktisadi büyümenin yıllık ortalama büyüme hızı nüfusun ortalama büyüme hızından küçük olduğu zamanlarda ise negatif iktisadi büyüme kaydedilir. İktisadi büyüme, aşırı nüfus artışı, sınırlı kaynaklar, yetersiz altyapı, kaynakların verimsiz kullanımı, kurumsal ve kültürel modeller, aşırı hükümet müdahaleleri ve benzer kısıtlamalara maruz kalan karmaşık ve uzun vadeli bir olgudur (Haller, 2012: 66-67).

Bir ülkenin üretim kapasitesinde yaşanan artış veya düşüşler yani iktisadi büyüme veya daralmayı grafiksel olarak ifade etmek için Şekil 1’de verilen üretim imkanları eğrisi kullanılır. Eğer ekonomide üretim kapasitesi artarsa yani ekonomi büyürse üretim imkanları eğrisi sağa kayacaktır. Eğer ekonomide üretim kapasitesi düşerse, yani ekonomi küçülürse üretim imkanları eğrisi sola kayacaktır. Bu durumu aşağıda verilen Şekil 1 yardımıyla görmek mümkündür.

Şekil 1. Üretim Olanakları Eğrisi

Şekil 1’de görüldüğü üzere bir ülkede tüm üretim faktörlerinin üretime konulmasıyla birlikte A ve B gibi iki mal üretilmektedir. Bu ülkenin sahip olduğu emek, sermaye ve doğal kaynak gibi üretim faktörlerinin birinde veya tamamında bir artış olması veya teknolojik bir gelişme sonucu verimliliğin artması, üretim olanakları eğrisini tamamen sağa veya dışa doğru kaydıracaktır. İşte üretim olanakları eğrisinde görülen sağa veya dışa doğru kaymalar ekonominin büyüdüğü anlamına gelmektedir. Bu durumu Şekil 1’in solunda yer alan üretim olanakları eğrisiyle görmek mümkündür. Bu durumun tam tersinin gerçekleşmesi halinde ise yani ekonomide üretimin düşmesi sonucunda gerçekleşecek bir daralma, bu sefer üretim olanakları eğrisini sola veya içe doğru kaydıracaktır. Üretim olanakları eğrisinde görülen bu sola veya içe doğru kaymalar ise ekonominin daraldığı anlamına gelmektedir. Bu durumu Şekil 1’in sağında yer alan üretim olanakları eğrisiyle görmek mümkündür.

İktisadi büyüme gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler içinde önem arz eden konuların başında gelir. Fakat gelişmiş ülkeler iktisadi büyümenin yıllar esasıyla değişimini dikkate alırken, gelişmekte olan ülkeler iktisadi büyüme kavramından ziyade, iktisadi kalkınmaya önem vermektedirler. İktisadi kalkınma, iktisadi büyümeyi kapsamakla birlikte, iktisadi büyümeye ilaveten toplumdaki gelir adaletsizliklerinin azaltılması, iktisadi ve sosyal kurumların modernize edilmesi şeklinde iktisadi olduğu kadar, sosyal, toplumsal ve siyasal alanları da içermektedir (Özel, 2012: 64).

1.4. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme, üretim olanakları eğrisini veya uzun dönem toplam arz eğrisini sağa kaydıran birçok kaynağa bağlıdır. Bu faktörler arasında doğal kaynaklar, emek (iş gücü), sermaye, teknolojik gelişme, serbest ticaret, mülkiyet hakları yapısı, ekonomik özgürlük, iş bölümü ve uzmanlaşma yer almaktadır. Ancak ekonomik büyümenin birden

fazla kaynağı olmasına rağmen genel kabul görmüş büyüme modelinde yer alan kaynaklar üretim faktörleridir ve aşağıdaki dört unsurdan meydana gelmektedir (Üzümcü, 2016: 8).

- a) Sermaye (K)
- b) Emek (İşgücü) (L)
- c) Doğal kaynaklar (N)
- d) Teknolojik Gelişme (A)

Makroekonomik ölçekte iktisadî büyüme olgusu “üretim fonksiyonu” çerçevesinde ele alınabilir. Üretim faktörlerinin üretime koşulmasını matematiksel olarak ifade eden üretim fonksiyonu, girdiler (emek, doğal kaynaklar, sermaye, teknoloji) ve iktisadi çıktı arasındaki teknolojik işlevlerle ilgili matematiksel bir kavramdır. Yani bir ülkenin toprakları, doğal kaynakları ve teknolojisi göz önünde alındığında iktisadi çıktı, bir ülkede kullanılan sermaye ve emek miktarının bir fonksiyonudur. Diğer bir ifadeyle üretim fonksiyonu, bir ekonominin veya bir firmanın herhangi bir miktarda sermaye ve emekle ne kadar çıktı üretebileceğini gösteren bir fonksiyon olarak tanımlanabilir. Üretim fonksiyonunda doğal kaynaklar sabit bir faktör olarak kabul edildiği için model dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda iktisadi büyümenin kaynakları bir üretim fonksiyonu vasıtasıyla Y çıktıyı (üretim) veya GSYİH düzeyini matematiksel olarak göstermek üzere aşağıda verilen denklem (1.1)’ deki gibi yazılmaktadır (Üzümcü, 2016: 8).

$$Y = F (K, L, A) \quad (1.1)$$

$$\Delta Y = F (\Delta K, \Delta L, \Delta A) \quad (1.2)$$

Ekonomik büyüme, bu reel faktörlerin reel olarak artmasına bağlıdır. Bu faktörlerde reel büyümeyi içeren üretim fonksiyonu denklem (1.2)'de gösterilmiştir. Bu denklemde gösterilen Δ sembolü, üretim faktörlerindeki değişimi temsil eder. Dolayısıyla işgücü, teknolojik gelişme ve sermaye gibi bağımsız değişkenlerin büyümesi, ülkenin üretim kapasitesini gösteren bağımlı değişken olan GSYİH'nın (ΔY : Y'nin artış miktarı) artışını ve dolayısıyla büyümeyi temsil etmektedir. Bu değişkenler ekonomik büyümenin ve ekonomik üretim potansiyelinin belirleyicileridir. Teknolojik gelişme, bu değişkenleri etkin bir şekilde bütünleştirmenin en önemli araçlarından biridir. Bu değişkenlerde meydana gelen reel artışlar, üretim artışına katkı sunmakla birlikte, bu üretim faktörlerinin istenildiği anda ve ölçüde artırılmasının her zaman olanaklı olmadığını ifade etmek gerekir.

Çünkü ülkelerin sermaye, emek ve doğal kaynaklarını arttırma güçleri sınırlıdır (Üzümcü, 2016: 8).

1.4.1. Sermaye

İktisadi büyüme sürecinde ihtiyaç duyulan en önemli faktörlerden biri sermayedir. Fakat bu doğrultuda bahsedilen sermayenin, daima maddi faktörlerle özdeşleştirilen ve geleneksel iktisatta yer alan para merkezli sermaye olmadığının bilinmesinde fayda vardır. Çünkü sermayenin birebir parasal olarak tanımlanması durumunda, ülkelerin kalkınmışlığını veya geri kalmışlıklarını açıklamamanın yeterli olmayacağını ifade etmek gerekir. Ülkelerin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü maddi varlıklarla erişebildiği iktisadi seviyelerin aynı noktada olmaması iktisatçıları iktisadi kalkınma konularında yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bunun en büyük nedeni Dünya üzerinde doğal kaynak bakımından zengin bölgelerin genelde daha az gelişmiş; doğal kaynak bakımından fakir olan bölgelerin ise genelde daha gelişmiş olduğundan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonomik olarak kalkınmışlık ile ülkelerin sahip olduğu maddi değerler arasında anlamlı bir ilişki kurabilmek mümkün olmayabilmektedir. Bu nedenle sermaye kavramının tek bir maddi içerikle özdeşleştirmenin eksik ve yetersiz olacağını ifade etmek gerekir. Bu doğrultuda sermayeyi; üretime artı değer katan her türlü maddi ve maddi olmayan değerler olarak tanımlamak isabetli olacaktır. Sermayeyi en genel haliyle; beşeri ve fiziki sermaye olarak sınıflandırmak mümkündür (Karagül, 2013: 4).

Genel itibariyle işgücünün barındırdığı bilgi, eğitim, yetenek ve beceriler, beşeri sermaye olarak kabul edilmektedir. Yatırımın verimliliği büyümeyi etkilediği gibi, emeğin verimliliği de büyümeyi etkiler. İnsan sermayesi üzerine eğitim, beceri, yetenek sağlık ve beslenme konularında yapılan yatırımlar işgücü verimliliğinin arttırılması açısından önem arz etmektedir. Yeni büyüme modellerinin üretim fonksiyonlarında genellikle hem fiziksel hem de beşeri sermayeye yer verilmektedir. Üretim fonksiyonuna beşeri sermayenin dahil edilmesi büyümeyi iki şekilde etkilemektedir. Birincisi eğitim ve öğretim yoluyla beşeri sermayenin gelişimi verimliliği artırarak üretimin artmasını sağlar. İkincisi ise beşeri sermayeye yapılan yatırımların bireyin dışında da faydalarının olmasıdır. Yani bir bütün olarak ekonomiye fayda sağlamasıdır. Bu faydalar beşeri sermayeye yapılan yatırımların ölçeğe göre artan getirilere katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Beşeri sermayeye büyük yatırım yapan ülkeler, beşeri sermayeye yatırım yapmayan ülkelere nazaran ekonomik bakımdan iktisadi büyümeye daha eğilimlidirler (Mill, 2016: 244).

Yalnızca beşeri sermayeye yatırım yapmak veya geliştirmek iktisadi büyüme için yeterli değildir. Ekonomiler ayrıca fiziksel sermayeyi geliştirmeye yönelik yatırımlarda yapmalıdırlar. Fiziksel sermaye, üretim sürecinde kullanılan araç, alet, ekipman, makine, fabrika binası ve teçhizattır. Bir ülke ekonomisinde fiziksel sermaye stoku arttıkça ülkenin sermaye yoğunluğu da artacaktır. Sermaye yoğunluğu, her işçinin yararlanabileceği sermaye miktarını ifade eder. Sermayenin yoğunlaşması daha verimli bir iş gücü ortaya çıkartır. Amerikalı bir işçi ortalama 130.000 dolar değerinde fiziksel sermaye ile destekleniyor. Dolayısıyla Amerika'nın üretkenlik avantajının nedenlerinden biri de budur (Mill, 2016: 245-246).

1.4.2. Emek (işgücü)

Emek, bir ekonomide mal ve hizmetlerin üretiminde insan faktörünü temsil eder. Tıpkı otomobil, ekmek ve çeliğin arz edildiği piyasalar gibi insanların emeklerini arz ettikleri bir piyasada vardır. Bu piyasaya işgücü piyasası denilmektedir. İnsanlar bu işgücü piyasasında emeklerini belirli dönemler için örneğin bir ay veya bir yıl için kiralarlar. Böylece insanlar geçimlerini sağlamak mal ve hizmet satın alabilmek için boş zamanlarını ücret karşılığında çalışarak takas etmiş olurlar. İşletmeler de bu emeği, tüketicilerin talep ettiği mal ve hizmetleri üretmek için kullanırlar (Federal Reserve Bank, 2013: 4).

İşgücünün kapsamı, belirli bir zaman diliminde belirli kurallar çerçevesinde belirtilen ve asgari yaştan üzerindeki nüfusu ekonomik açıdan faal veya aktif nüfus olarak tanımlar. Aktif nüfus üç basamaktan oluşur: istihdam edilenler, işsizler ve işgücüne dahil olmayanlar. İstihdam edilenler ve işsizler toplam işgücü arzını veya aktif olan nüfus ifade eder. Bu kategori, zamanın belirli bir diliminde işgücü arzını besleyen insan sayısının bir ölçüsü niteliğindedir. İşgücüne dahil olmayanlar ise belirlenmiş olan asgari yaştan altında kalanlar dahil olmak üzere, cari dönemde faal olmayan nüfusu ifade eder (Husmanns, vd., 1990: 36).

Emek, üretken emek veya üretken olmayan emek olarak belirtilebilir. Üretken emek, tüketilen nesneye değer katan emektir. Üretken olmayan emek ise tam tersidir. Bir üretim işçisinin emeği, üzerinde çalıştığı nesnenin değerini arttırır ve kendi geçimini ve işverenin kârını sağlamaya yeterlidir. Ama hizmetkarın emeği hiçbir şeye değer katmaz. Dolayısıyla hizmetkara ödenen paraya hiçbir zaman bir değer eklenmez. Bir işveren, birden fazla üretim işçisi çalıştırarak zengin olabilirken, birden fazla hizmetkar çalıştırarak daha fakir de olabilmektedir. Fakat üretim işçilerinin emekleri harcanıp tükendikten sonra, en azından bir müddet bir nesnede yahut satılabilir bir maddede metalaşmaktadır. Bunun

aksine, bir hizmetkarın emeği, herhangi bir maddede metalaşmazken yapıldığı esnada tüketen ve sonrasında karşılandığı taktirde eşit seviyede hizmet sağlanabilecek bir değer bırakmamaktadır (Smith, 2017: 353).

Son olarak emek sadece beden vücuduyla çalışan işçileri değil, aynı zamanda idarecilik, pazarlama, tanıtım, reklam, satış ve teknik uzmanlık gibi alanlarda istihdam edilerek imalat ve satışlara katkıda bulunan işgücünü de kapsayana bir üretim faktörüdür. Çalışanlar bu emeklerini kiralayarak karşılığında bir gelir elde ederler (Eğilmez, 2016: 153).

1.4.3. Doğal kaynaklar

Doğal kaynak olarak adlandırılan faktörler, yer altında ve yer üstünde bulunan, yenilenebilir ve yenilenemez türlere sahip, insanların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kullanabildikleri tüm canlı ve cansız varlıkları ifade eder. Yer yüzünde bulunan rüzgar, güneş, orman, hayvan ve bitki türleri ile yer altında bulunan petrol, kömür, doğal gaz ve mineraller doğal kaynaklara bazı örneklerdir. Doğal kaynakların yerküre üzerindeki dağılımı eşit değildir. Bazı ülkeler doğal kaynak bakımından zengin iken, bazı ülkeler orta düzeyde doğal kaynaklara sahip, bazıları ise doğal kaynak bakımından oldukça fakir ülke olarak değerlendirilmektedir (Bal, 2011: 89). Doğal kaynaklar üretim ve insan yaşamı için önemli temel kaynaklardır. Petrol, kömür ve doğal gaz gibi yenilenemeyen maddeler, hemen hemen tüm mal veya hizmetlerin üretimi için gerekli olan enerjiye dönüştürülebilen kaynaklardır. Ormanlar, balıkçılık, rüzgar ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynakları ise dünyanın en değerli doğal varlıklarından bazılarıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları düzgün bir şekilde yönetildiğinde insan yaşamının kalitesine büyük katkıda bulunan ve bitmeyen bir ürün akışı sağlama potansiyeline sahiptirler. Günümüzde doğal kaynaklar dünya ticareti ile iktisadi büyümenin önemli ve büyüyen bir payını temsil etmektedir (World Trade Report, 2010: 40).

1.4.4. Teknolojik gelişme

Günümüz ekonomilerinde iktisadi büyümenin en önemli faktörlerinden biri teknolojik gelişmedir. İktisat bilimi teknolojik icatların iktisadi dinamikler üzerindeki etkisini yadırgamamıştır. Ama teknoloji birçok iktisatçı tarafından yirminci yüzyıla kadar bir girdi olarak kabul görmemiştir. Ancak yirminci yüzyıldan itibaren geliştirilen birçok modelde teknoloji analizlere dahil edilebilmiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 30).

Teknolojik gelişme, üretim aşamalarında yeni yöntemlerin geliştirilmesi, farklı ürünlerin üretilmesi, yeni görev dağılımı, pazarlama ve yönetsel olarak yaşanan gelişmeler şeklinde olabilir. Var olan bilgi, beceri ve tekniklerin yayılarak üretim birimleri tarafından tekrar tekrar kullanılması, iktisadi anlamda bir teknolojik ilerleme olarak görülmekle birlikte, bunların ancak ilk defa kullanılması şartıyla bir teknolojik gelişme olarak kabul edilmesi mümkündür. Bir ülkenin teknoloji üretememesi ihtiyaç duyduğu teknolojiyi ithal etmesi, o ülke açısından yine teknolojik gelişme olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan var olan üretim tekniğinde yaşanan değişim, yani aynı üretim kapasitesinde kalmak şartıyla farklı sermaye ve işgücü kullanımı bir teknolojik gelişme değildir (Demir ve Üzümcü, 2003; 21)

Teknolojik gelişme firmaların ancak araştırma geliştirme çalışmaları, yaparak öğrenme, teknoloji transferi, ülkelerin eğitim ve teknoloji politikaları gibi yollarla sağlanabilir. Bu bağlamda teknolojiye yaşanan gelişmeler üretim maliyetlerini azaltırken, ihracata ve iç piyasaya yönelik malların fiyatlarını düşürüp, ürün kalitesini arttırmakta veya yeni bir ürünün geliştirilmesini sağlayarak üretici firmanın ve ülkenin rekabet gücünü arttırmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda ülkelerin iktisadi güçleri teknolojiyi kullanabilme kabiliyetleri ile doğrudan bağlantılıdır. Özellikle teknoloji ithal eden ülkelerin karşı karşıya kalabileceği uyum sorunu, yaparak öğrenme yöntemiyle zamanla aşılabilir ve iktisadi büyüme yine gerçekleşebilir (Demir ve Üzümcü, 2003; 21-23).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YOKSULLAŞTIRAN BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme hususu, literatürde geniş kapsamda incelemeye alınan, doğurduğu sonuçlarla sık sık tartışma konusu olan bir alan olarak ifade edilmektedir. Büyüme, ülkelerin ekonomik etkinliklerinin ölçülmesinde ve birim zaman içerisindeki performanslarının belirlenmesinde önem taşıyan bir kıstas olmaktadır. Fakat bir ülkenin ekonomik bağlamda büyümesi, dış ticaret sınırlarının netleşmesi, istihdamda artış yaşaması, işsizlik ve yoksulluğun azaltılması gibi temel ekonomik göstergelerin düzenlenmesi noktasında yeterlilik sağlamamakta öyle ki bazı koşullar eşliğinde bu göstergeleri tersine çevirebilmektedir. Bazı ülkeler, uygulamaya aldıkları büyüme stratejileri ya da bunların neticeleri dolayısıyla büyüme hızının arttığı, işsizliğin düştüğü süreçlere tanıklık etmiş, bazıları ise benzer stratejiler neticesinde ekonomik krizler yaşamak suretiyle işsizliğin arttığı, makroekonomik işaretlerin düzensizleştiği dönemlere şahitlik etmişlerdir. İktisadi açıdan büyüme ve dış ticaret ilişkisini detaylı bir şekilde inceleyerek büyümenin dış ticaret sınırlarında bozulmaya neden olacağını işaret eden en mühim analizlerden bir tanesi Yoksullaştıran Büyüme teorisidir.

2.1. Yoksullaştıran Büyüme Teorisi (Bhagwati)

Bir ülkede ekonomisinde yaşanan büyüme, o ülkenin üretim imkânları eğrisi yaklaşımı kapsamında, üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kayması olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen kaymaya neden olan unsurlar, ülkenin sahip olduğu kaynaklarda veya verimlilikte meydana gelen artışlar olarak belirtilebilmektedir. Büyüme sağlayan bir ülkenin milletler arası ticaret bakımından ne ifade ettiği, büyümenin hangi sektörlerde yaşanacağı doğrultusunda, farklı bir ifadeyle eğilimli büyüme neticesinde üretim imkânları eğrisinin bir yönde daha çok yer değiştirmesiyle anlaşılabilmektedir (Krugman, 2003: 101).

Bir ülke için büyümenin yaratacağı tesir pek çok anlama gelebilmektedir. Ülke ekonomisinde yaşanan büyüme sabit olarak kabul edildiğinde, tüm ülkelerin büyümesi, ülkede bulunan yerleşik ihracatçı kesimler tarafından büyük Pazar yaratabilecek pozitif etki yaratabilmektedir. Diğer yandan bahsi geçen büyüme, ülkedeki yerleşik ihracatçılar bakımından rekabetin artış göstermesi anlamına da gelmektedir. Diğer ülkelerde büyüme

sabit durumdayken, ilgili ülkede büyüme yaşandığında ise artış gösteren üretimin bir bölümünü dünya pazarında satma imkânı olması halinde pozitif etkilenebilmekteyken ülkede yaşanan büyümenin faydaları kapsamında, üretim sağlamak yerine düşük fiyatlardan ihracatı yapılan ürünü alma talebi olan yabancılar faydalanabilmektedir.

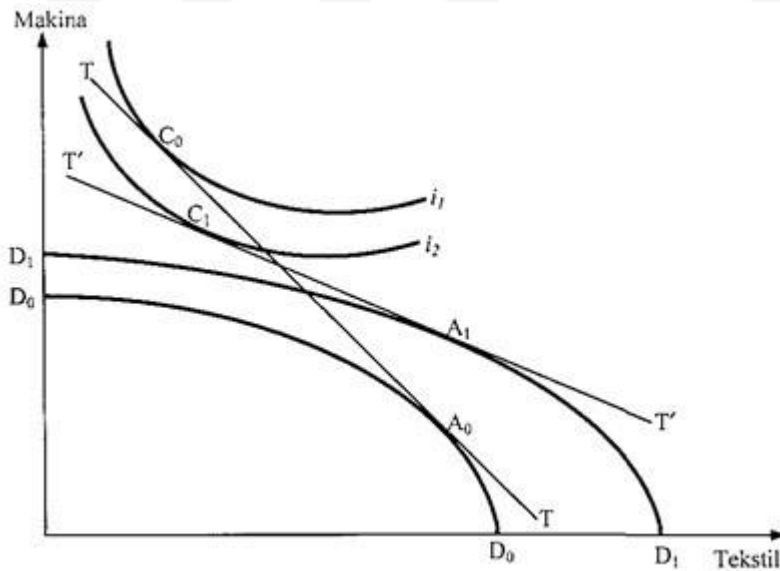
Gerçekleşen büyümenin global çapta fiyatlara etki edebileceği durumda olan bir ülke, yönelimli bir büyüme olduğunda, büyümenin gerçekleştiği sektörde kullanılan ürün ve hizmetlerden daha fazla ihraç ettiğine, dünya çapında bahsi geçen ürün ve hizmetlerin arzı artacağı için fiyat düşmektedir. Bu durum, ülkenin ticari bakımdan negatif etkilenebilmesine neden olmaktadır. Ticari sınırlarda bozulmalar meydana gelmesi ise ülke refahına negatif etki ederek ülkenin büyüme durumunda elde ettiği faydayı azaltabilmektedir. Bahsi geçen ülke, ihracat temelli büyüme neticesinde ticari koşulların bozulması dolayısıyla belirli bir maliyete katlanmak durumunda kalmaktadır. Ticari sınırların bozulmaya uğraması durumunda karşı karşıya kalınan problemler pek çok açıdan önem taşımaktadır. Farksızlık eğrileri teorisi kapsamında, büyüme neticesinde ticaret hadlerinin bozulmasıyla tüketiciler alt seviyelerde bir farksızlık eğrisi üzerinde dengede buluşarak daha az fayda sağlayabileceği gibi, dış ticaretin ülkenin büyüme grafiğine de negatif etkide bulunmasıyla toplam gelirin paylaşımında, toplumda yer alan sınıfların dezavantajına durumlar meydana gelebilmektedir. Araştırma kapsamında Bhagwati teorisinde değinilen ve sıklıkla kullanılan yoksullaşma olgusunun iki boyutlu şekilde kullanıldığı ifade edilebilmektedir.

Dış ticaret hadlerinde yaşanan bozulma neticesinde tüketim düzeyinin düşmesiyle ülke refahında negatif neticeler eş zamanları olarak bölüşümde de dengesizlik olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda büyümenin milletler arası tesirleri daha iyi açıklanabilmektedir. Dünyanın diğer ülkelerinin ihracat temelli olarak büyümesi, ilgili ülkenin ticaret hadleri için pozitif etkiler yaratmaktayken, ithalat yönlü bir büyüme yolunu seçmesi de ülkenin ticari koşullarına negatif etki etmektedir. 1950'li senelerde Krugman pek çok iktisatçının hammadde ihracatı yaparak büyüme politikası izleyen ülkelerin ticari şartlarının zamanla kötüye gideceği, endüstrileşmeye ithal ikâmecilikle devam eden ülkelerin ise büyümeden faydalanacağını dile getirdiğini ifade etmiştir. Buna destek olacak biçimde farklı bir tespit ise az gelişmiş ülkelerde yaşanan büyümenin esasında bir özyıkım etkinliği olarak ifade edilmektedir (Krugman, 2003: 102).

1958 yılında Bhagwati tarafından gerçekleştirilen çalışmanın odak noktasında yer alan problem, bir ülkede meydana gelen büyümenin ülkenin çıktılarına pozitif etki

etmesine ek olarak ticaret hadlerinde bozulmalara neden olma ihtimalinin olması ve bu bozulmanın meydana getirdiği tesirin, büyümenin getirilerini aşabilmesi olarak belirtilmektedir (Bhagwati, 1958: 201). İki ülke ve iki mal üzerinde analiz gerçekleştiren Bhagwati, tam istihdamın geçerli kılındığı bir model üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde, ülkelerden sadece bir tanesinin büyüme süreci içerisinde olduğunun, farklı ülkede yani dünyanın geri kalanında ise herhangi bir büyüme yaşanmadığının altını çizmiştir. Bu varsayımla bahsi geçen ülkenin teklif eğrisinde hiçbir değişim meydana gelmeyeceğini garanti etmektedir. Ek olarak analizin kolaylaştırılması maksadıyla, ekonomik bakımdan büyük olan ve büyüme gerçekleştiren ülkenin geçmişle aynı refah seviyesinde olacağını saptayan büyümenin gelir etkisini göz ardı etmiştir. İlgili modelde, yoksullaştıran büyümeye sebebiyet veren konu, emek arzında oluşan artış olduğu için ülkenin görece bir şekilde sahip olduğu unsurun arz artışı ve bu unsurun öncelikle ihracatçı sektöre yöneltildiği bir yapının bahsi geçmektedir. Ülkede yoksullaştıran bir büyüme meydana gelebilmesi için ülkenin serbest ticari şartlar etkisinde büyüyen ve milletler arası ticaret hadlerine tesir edebilen büyük bir ülke olması gerekmektedir (Bhagwati, 1958: 202).

Şekil 2. Yoksullaştıran Büyüme

Kaynak: Seyidoğlu, 2003

Yukarıda yer alan grafikte ticaret hadleri TT ile belirtilmektedir. A0 üretim ve C0 tüketim noktasında denge durumu söz konusudur. İ1, ülkenin refah seviyesini göstermektedir. Tekstil sektöründe artan ticaret doğrultusunda büyüme sonucunda üretim olanakları eğrisi sağa doğru genişlemiş ancak büyüme toplumsal kayıtsızlık eğrisinin (i2)

daha düşük seviyede denge bulmasını sağlamıştır. Büyümeyle beraber ülke, geçmiş döneme nazaran daha az düzeyde bir tüketim noktasında dengeye ulaşırken, ticaret haddi A0C0'dan A1C1'e doğru geriye giderek negatif bir etki görmüştür. Ülkenin ihracat temelli büyümesi sonucunda dış ticaret hadlerinde gerçekleşen bozulmalar, ülkenin refah seviyesinin yükselmesiyle kazanım sağladığı faydayı aşması neticesinde yoksullaştıran büyüme gerçekleşmektedir. Bhagwati tarafından yukarıda ifade edilen şartların varlığı paralelinde söz konusu negatif etki meydana gelmekte; ülke büyüse dahi yoksullaşmaktadır. Tüketicilerin refah seviyesinin yükselmesi, mal sepetlerinin içerdiği mal miktarındaki hacimsel büyüklüğü ile hesaplayan Farksızlık Eğrileri Teorisiyle açıklayan bu durum, büyüme ile dış ticaret ilişkileri bağlamında gerçekleştirilen sadece ekonomik bir analiz olmak açısından bölüşüm ilişkilerini dikkate almamıştır.

Teorik olarak gerçekleştirilen analiz, bir ülke açısından her koşulda geçerli olmasa dahi hususi durumlar veya özel dönemler bakımından anlam ifade edebilmektedir. Bilhassa ihracata dayalı bir biçimde büyüyen az gelişmiş ve hali hazırda gelişmekte olan ülkelerde ihracat gerçekleştirmek için mühim düzeyde ithal girdilere ihtiyaç olduğu için dış ticaret hadlerinde bozulma meydana gelebilmektedir. Krugman'a göre yoksullaştıran büyüme, ihracat eğilimli bir büyümeye ek olarak dünya arz ve talep eğrilerinin, ticaret şartlarındaki ufak bir değişimin ülkenin üretim potansiyelindeki artış noktasında pozitif etkiyi ortadan kaldıracak seviyede olmaktadır ve dik oldukları bir durum ile artışa geçmekte, bahsi geçen durumun daha ziyade teorik seviyede meydana gelebilecek bir durumla saptanmaktadır (Krugman, 2003: 103).

Seyidoğlu, yoksullaşmış büyümenin sağlanabilmesi için iktisadi büyüme sonucunda meydana gelen üretim genişlemesiyle birlikte talep şartlarının da bu sonuçları verebilecek düzeyde olmasının gerekli olduğuna ve dış dünyada bu durumun dengede olmasını mümkün kılacak bir büyüme olmaması şartına işaret ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, büyük ülkelerin ticaret hadlerini etkileyebileceği düşünüldüğünde, gümrük tarifeleri ve ihracat vergileri gibi dış ticaretteki olumsuz koşulları dengelemeye yönelik tedbirler de bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 109). Ancak, ekonomiyi bir bütün olarak yoksullaştıran büyüme, aşırı koşullardan kaynaklanıyor gibi görünse de tarım ürünleri gibi esnek olmayan talebin olduğu sektörlerdeki fazla bolluk, ürün fiyatlarının düşmesine ve iç koşulların bozulmasına neden olabilir. Bu da iç ticaret hadlerinin bozulmasına ve üreticinin zarar görmesine neden olmaktadır ticarete ve dolayısıyla üreticilerin zararına (Seyidoğlu, 2003: 109).

2.2. Yoksullaştıran Büyüme Kavramına Yapılan Katkılar

2.2.1. Francis Ysidro Edgeworth

Edgeworth, iktisadi büyüme sonucunda dış ticaret hadlerinin bozulduğunu ilk olarak öne süren iktisatçıdır (Erk vd., 1999: 2). Edgeworth, milletler arası ticaretle ilgili gözlemlediklerini paylaştığı çalışmasında, milletler arası ticaretin sebebinin, ülkenin bir malı ülke içerisinde üretmesinin bahsi geçen malı ülke dışından ithal etmesinden daha fazla maliyete sahip olmasına bağlamaktadır. Bir bakıma ülkelerin milletler arası ticaret gerçekleştirmesinin temelinde yer alan sebebin maliyet avantajı olduğunu düşünmektedir. Edgeworth, milletler arası ticaret faaliyetinde bulunan tarafların ticari gelir elde edeceği yönündeki genel düşüncenin tersine, milletler arası ticaretten gelir elde etmenin pek çok unsura bağlı olduğunu ve bahsi geçen unsurların ülkenin dezavantajına değişime uğrayarak ülkeye zarar verme ihtimalinin olduğunu belirtmektedir. İlk olarak milletler arası ticarete konu olan objelerin ederi, maliyetleriyle orantılı olmamaktadır. Maliyetler de üreticilerin katlandığı bir unsur olduğu için herhangi bir değişim durumunda ülkenin zarar görebileceği anlatılmaktadır. İthalat ve ihracat arasındaki değişim oranları, milletler arası ticarete konu olan objenin etkinliğindeki artış neticesinde maliyetlerde yaşanan düşüş, ihracat ve ithalatın mühim bir saptayıcısı olan döviz kurlarındaki değişim, ülkeler arasındaki dış ticarete vergi, kota gibi müdahaleler gibi unsurların ülkelerin ticari edimlerinin ölçüsü olduğunu ifade etmiştir.

Aynı şekilde ülkeler arasında ticari konu olan malların üretiminde meydana gelen verimlilik artışları neticesinde aynı miktarda maliyet göze alınarak daha fazla mal üretimi gerçekleştiren ihracatçı ülkeye sağlayacağı kazanımın, ticaret ortağı konumundaki diğer ülkenin üretimi üzerinde verimlilik artışının mala ilişkin talebi arttırmadığı, bahsi geçen malın ihracatçı ülke tüketiminin bir unsuru olmadığı bir durumda, meydana gelen verimlilik artışının, ihracatçı ülkeyi olumsuz bir duruma ittiğini ifade ederek milletler arası ticaretin negatif yönlerini dile getirmiştir. Edgeworth, milletler arası işlemler için getirilecek vergilerin, vergi gelirlerinin belirli bir kesime değil ancak toplumun bütün kesimlerine etki ettiği bir durumda, milletler arası ticaretin bahsi geçen zararlı tesirlerini ortadan kaldırmak konusunda etkili olabileceğini belirtmiştir (Edgeworth, 1995).

2.2.2. James Melvin

Melvin (1969), yoksullaştıran büyüme kavramını, ülkenin tarife stratejisi takip ettiği durum bağlamında ele almıştır. Melvin, Bhagwati'nin ekonomik büyümenin

yoksullaştırmasını açıklarken belirttiği, büyümenin sadece bir ülkede gerçekleştiği ve böylece diğer ülkenin arz eğrisindeki, yani dünyanın geri kalanındaki herhangi bir değişikliğin sıfıra düştüğü varsayımını reddetmektedir. Ona göre talep koşulları değişik olan ve dış ticarete müdahale ögesi olacak şekilde kullanılan iki ülkenin yoksullaştıran büyüme kavramıyla mukayese edilebilmesi mümkündür. Bhagwati'nin analizinin temelinde bulunan ve teklif eğrisinin stabil olmasına dayalı analizden Melvin, tarifelerin olması halinde herhangi bir yoksullaşmanın gerçekleşmeyeceği sonucunu çıkarmıştır. Melvin tarafından ulaşılan en mühim saptama ise bilhassa ihracatçı bir sektörde oluşan büyümenin, serbest ticaret uygulamasını tercih etmektense dış ticaretinde tarife stratejisi izleyen bir ülkenin geçmişten daha az bir tüketim seviyesine erişmesine sebebiyet verebileceği, bu sayede yoksullaştıran bir büyümenin meydana gelebileceği olarak belirtilmektedir.

2.2.3. Harry Gordon Johnson

1967 senesinde gerçekleştirdiği çalışmada Johnson, teknoloji alanında yaşanan verimlilik artışı ve üretimde kullanılan faktör birikiminin gerçek gelirin artmasına neden olacağı konusundaki genel görüşün, tüm durumlarda geçerli olmadığını ortaya koymuştur. Bu görüşe göre, milletler arası rekabet karşısında korunan bir sektör içerisinde verimlilikte artış yaşanması ya da sektörde yoğun bir şekilde kullanılan faktörün birikimine ilişkin korumacı bir strateji izlenmesi halinde, korumanın düzeyi doğrultusunda ülkenin reel geliri düşebilmektedir. Johnson tarafından gelir azaltıcı büyüme olarak isimlendirilen bahsi geçen durum, korumacı strateji izlenen sektörde meydana gelecek teknolojik bir gelişme veya korunan sektörde yoğun bir biçimde kullanılan ürünün arzında oluşabilecek artışla ortaya çıkmaktadır (Johnson, 1967).

Johnson, düşüncelerini Heckscher-Ohlin teorisi bağlamında dile getirmiştir. Ona göre bir ülkenin değişim eğrisi teknolojik gelişme ile sağa kayarsa, yeni denge noktasının, tarife oranına, teknolojik gelişme seviyesi ve esnekliğe bağlı olarak değişebilecektir. Bu durum, korunan bir sektörde oluşan teknolojik karakterde bir değişimin etkisini hesaplamaktadır. Buna göre yeni denge noktası uluslararası fiyat oranını gösteren doğrunun sağında yer alıyorsa ülke daha yüksek karlılık düzeyine ulaşmış, solda yer alıyorsa teknolojik ilerleme ülkeyi daha az fayda düzeyine taşımıştır. Teknolojik ilerleme olmadan uluslararası rekabetten korunan bir endüstride yoğun olarak kullanılan bir elementin arzının arttığı duruma ilişkin Rybczynski'nin teoremini açıklayan Johnson, bu durumun reel gelir üzerindeki etkisinin farklı olacağını ifade etmiştir.

Johnson'ın modelden çıkarmış olduğu neticeler řu şekilde ifade edilebilmektedir: Teknolojik ilerleme, verimliliğin artmasını sağlayarak kişi başına çıktıyı arttırmakta fakat aynı zamanda kaynak transferine sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda milletler arası rekabete karşı korunan sektör, ihracat gerektiriyor ise üretim maliyetleri azalabilmektedir. İthal ikameci bir sektör ise ek maliyetlere sebebiyet verebilmekte ve bahsi geçen maliyetler teknolojik ilerlemeden elde edilen kişi başına potansiyel çıktıdaki artıştan daha çok olabilmektedir.

Yukarda açıklaması yapılan ve dış ticaretin büyüme üzerinde olan tesirini ifade eden duruma gelir azaltıcı büyüme ismini veren Johnson, gelir azaltıcı büyümenin, dış ticaret hadlerine negatif etkisini ele almamış, sadece korumacılık üzerinde tesiri olduğunu belirtmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMPİRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde ekonometrik analizde kullanılacak olan veriler, kullanılacak yöntemlerle öncelikle açıklamalara yer verilecektir. Sonrasında analiz ve bulgular verilecektir

3.1. Çalışmanın Konusu ve Literatürdeki Bazı Analiz Sonuçları

Çalışmada Türkiye'nin ekonomik büyümesi yoksullaştıran büyüme hipotezi kapsamında değerlendirilecektir. Bu amaçla dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenecektir. Genel ticaret sistemine göre dış ticaret istatistiklerinin üretimi konusunda çalışmalar 2012 yılında başlatılmıştır. Bu nedenle, genel ticaret sistemine göre dış ticaret istatistiklerine ilişkin veri kaynakları 2013'ten itibaren mevcuttur, dolayısıyla söz konusu veriler 2013 ve sonraki döneme ilişkin olarak sağlanabilmektedir. Çalışmada incelenen dönem bu sebeple 2013-2021 yılları ile sınırlı tutulmuştur. TÜİK tarafından mevsim ve takvim etkisinden arındırılarak hesaplanan dönemlik dış ticaret hadleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı GSYİH kullanılmıştır. Çeyrek dönemlik olarak alınan bu veriler GSYİH deflatörü ile reel hale getirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK veri tabanından alınmıştır.

Küreselleşme ülkelerin birbiriyle olan ilişkilerini arttırmış, dış ticaret kavramının da önemini ortaya koymuştur. Ülkeler gelişmişlik performansları olan büyüme kavramına etki eden önemli etkenlerden birinin de ülkeler ile yaptığı dış ticaret olduğunu varsaymıştır. Türkiye' de de 1980 yılından sonra ihracata dayalı büyüme politikasıyla dış ticaretin büyüme ve ülkenin refah düzeyine katkıları ele alınmıştır. Bu doğrultuda yoksullaştıran büyüme kavramının olup olmadığını sınamak üzere birçok çalışma yürütülmüştür. Türkiye'de dış ticaret hadlerinde meydana gelen iyileşmenin refah düzeyini nasıl etkilediğini ve yoksullaştıran büyüme olgusunun varlığına ilişkin çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

Konak (2019), Yiğit & Yiğit (2018), Sarıdoğan & Çetin (2016) çalışmalarının analiz sonuçlarında Türkiye için yoksullaştıran büyüme teorisinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır. Yine bu bağlamda Ateş (2005) yoksullaştıran büyüme ve dış ticaret hadleri

üzerinde güçlü olmasa da aralarında ilişki olduğunu savunmaktadır. Akabinde Bostan (2007) ile yaptığı çalışmada da çok zayıf ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Sağlam & Egeli (2014), Erk, Ateş & Direkçi (1999) ise analiz sonuçları doğrultusunda yoksullaştıran büyüme teorisinin geçerli olmadığı vurgusunu yapmaktadırlar.

Akıncı & Yılmaz (2014), yoksullaştıran büyüme kavramını ele alırken sektör bazlı incelemiştir. Tarım sektöründe yoksullaştıran büyüme etkisi görülürken sanayi sektöründe bu etki gerçekleşmemektedir.

Koç & Güvenbaş (2019), çalışmalarını ele alırken büyüme ve işsizlik arasındaki nedensellik üzerine hipotezlerini kurmuşlardır. Bu hipotez sonucunda iki veri arasında Granger nedensellik ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Literatürde en güncel ve fındık-kuru incir ihracatıyla ele alan ilk tez olma özelliğini taşıyan Aytekin (2021), yaptığı analizler doğrultusunda Türkiye'nin üretiminde ve ihracatında tekel olan fındık ve kuru incirin yoksullaştıran büyümeye neden olmadığını vurgular. Bahsi geçen bu ürünlerin ihracatında meydana gelen bir artışın dış ticaret hadlerinde olumsuz bir etkiye sebep olmadığını görmekteyiz.

3.2. Çalışmada Kullanılan Model

Çalışmada Zaman Serileri analizi kullanılmıştır. Zaman serilerinde yapılacak analizin ne olduğuna karar vermek için Birim kök testi yapılarak değişkenlerin durağanlığına bakılmaktadır. Durağan olmayan serilerin zaman içerisinde ortalaması veya varyansı değişmektedir. Durağan olmayan serilerle yapılacak analizlerde sahte regresyon problemi ortaya çıkacak, yapılan tahminler sapmalı sonuçlar verecektir. Veriler arasındaki ilişkiyi öngörmek amacıyla, öncelikle değişkenlere ait serilerin durağan olup olmadığına bakılmıştır. Çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağanlık testi Dickey-Fuller (1979) tarafından ortaya atılan Genişletilmiş DickeyFuller (ADF) birim kök testinden yararlanılmıştır. ADF birim kök testi ise şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 trend + \sum_{i=1}^n \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlikte; ΔY_t seviyesinde durağan olup olmadığı analiz edilen değişkenin birinci devresel farkını, n maksimum gecikme uzunluğunu, ε_t hata terimlerini temsil etmektedir. Ayrıca söz konusu regresyon denklemindeki ardışık bağımlılık sorununu ortadan kaldırmak için bağımlı değişkenin n sayıdaki gecikmeli değerleri, Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwartz Bayesian Kriteri (SBC) ve Hannan-Quinn Kriteri (HQC) gibi kriterler

yardımı ile modele dâhil edilmektedir. Uygun form seçimi yapıldıktan sonra, negatif olması öngörülen α_1 katsayısının t-istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon (1996) tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyük ise söz konusu değişkenin durağan olduğuna karar verilmektedir. Ters bir durumda ise, aynı süreç zaman serisinin diğer farkları için de durağanlığı sağlanana kadar sınanmaktadır.

Zaman serisi analizinde kullanılacak değişkenlerin bazılarının durağan bazılarının da durağan olmadığı durumlarda ARDL analizi yapılmaktadır. Seviyelerinde durağan olmayan en az iki serinin durağan bir bileşimi olduğunu ifade eden eşbütünleşme kavramını test etmek için literatürde sıklıkla Engle-Granger ve Johansen gibi testler kullanılmaktadır. Bu eşbütünleşme testlerinde, aralarındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenen serilerin aynı dereceden durağan olmaları varsayımı bulunmaktadır. Bu ön koşul, Pesaran ve Pesaran (1997) ve Pesaran vd. (2001) tarafından literatüre kazandırılan eşbütünleşme analizine sınır testi yaklaşımı ile aranmayan bir durum haline gelmiştir. Sınır testi yaklaşımının avantajları şöyledir:

- Modelde kullanılacak değişkenlerin $I(0)$ ya da $I(1)$ olup olmamasına bağlı olmadan sınır testini uygulamak mümkündür. Bu sebeple sınır testini uygulamadan önce değişkenlerin durağanlık derecelerini belirlemeye gerek yoktur. Fakat Pesaran vd.'deki (2001) kritik değerler, değişkenlerinin $I(0)$ ya da $I(1)$ olmasına göre tablo oluşturulduğundan, değişkenlerin $I(2)$ olma ihtimaline karşı sınanması gerekmektedir.

- ARDL yaklaşımında kısıtsız hata düzeltme modeli kullanıldığından, Engle-Granger testine göre daha iyi istatistiksel özellikleri taşır ve küçük örneklerde Johansen ve Engle-Granger testlerine göre daha güvenilir sonuçlar verir (Narayan ve Narayan, 2005: 429).

ARDL modeli aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$\Delta Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m a_{2i} \Delta M_{t-i} + \sum_{i=0}^m a_{3i} \Delta E_{t-i} + a_4 Y_{t-1} + a_5 M_{t-1} + a_6 E_{t-1} + u_t$$

Modelde yer alan Δ , birinci dereceden farkları ifade etmektedir. Bahmani-Oskooee ve Goswami (2003) yaptıkları çalışmada sınır testi için kullanılan F testinin, gecikme uzunluğuna karşı duyarlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu sebeple eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test etmek amacıyla öncelikle kullanılan farkı alınmış değişkenlerin gecikme uzunluğunu gösteren k değerini belirlemek gerekmektedir. Bu amaçla literatürde Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Gecikme

uzunluğunun belirlenmesinden sonra ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını gösteren temel hipotez bağımlı ve bağımsız değişkenlerin düzey değerlerinin bir dönem gecikmeli değerlerinin anlamlı olup olmadığının sınanmasıyla test edilebilir.

Kritik değerler için değişkenlerin tamamen $I(0)$ veya $I(1)$ olmalarına istinaden sınırlar verilmiştir. Eğer hesaplanan F istatistiği bu iki sınırın dışındaysa değişkenlerin eşbütünleşik olup olmamalarına dair bir çıkarımda bulunulabilir. Eğer hesaplanan F istatistiği kritik değerlerin üst sınırından daha büyükse değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını gösteren temel hipotez reddedilirken bu değer kritik değerlerin alt sınırından küçük olması halindeyse bu ilişkinin olmadığını gösteren temel hipotez reddedilemez. Hesaplanan F istatistiğinin iki sınırın arasında olması halindeyse sınır testine göre değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığına yönelik bir yorum yapılamamakta, değişkenlerin durağanlık mertebelerini dikkate alan diğer eşbütünleşme yöntemlerine başvurma önerilmektedir (Yılancı ve Özcan: 2010).

Değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunması halinde, ARDL sınır testi yaklaşımının ikinci aşamasında, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin analizi için gecikme uzunluğu yine daha önce bahsedilen bilgi kriterleriyle tespit edilebilen uzun dönem için gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) kurulması gerekmektedir. Hata düzeltme terimi (HDT) 0 ile -1 arasında olması halinde uzun dönem denge değerine tekdüze bir şekilde yaklaşma söz konusudur. Katsayının -1 ile -2 değerleri arasında yer alması hata düzeltme sürecinin uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar göstererek, dengeye ulaşıldığını gösterir iken bu değer pozitif veya -2'den küçük olması ise, dengeden uzaklaşıldığını gösterir (Alam ve Quazi, 2003: 97).

Bu modeller kapsamında testler yapılarak analiz sonuçlanacaktır.

3.3. Bulgular

Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Veriler TÜİK veri tabanından elde edilerek Microsoft Excel programına aktarılmış ve Eviews programı için uygun hale getirilmiştir. Eviews programına aktarılan veriler 2013Q1-2021Q4 dönemine aittir.

Ekonometrik serilerin durağanlığına ilişkin yapılan birim kök testlerinde bilinen ve en fazla kullanılan testler, “Dickey-Fuller (DF)” ve “Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller (ADF)” testleridir. Çalışmada verilerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF) yardımıyla incelenmiştir.

Öncelikle Kişi başı GSYİH (gdppc) için Augmented Dickey-Fuller Testi yapılmıştır. Dickey-Fuller (ADF) testindeki hipotezler şu şekildedir.

H_0 : Seri birim kök içermektedir.

H_1 : Seride birim kök yoktur ve durağandır.

Dickey-Fuller (ADF) testinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Kişi başı GSYİH (gdppc) Dickey-Fuller (ADF) Testi (Düzeyde)

			t-istatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller testi			-3.816072	0.0301
MacKinnon (1996) Kritik p-değeri.(%5 düzeyinde)			-3.574244	
Değişken	Katsayı	Sd. Hata	t-istatistiği	Prob.
GDPPC(-1)	-1.985513	0.520303	-3.816072	0.0011
D(GDPPC(-1))	0.848401	0.473231	1.792784	0.0881
D(GDPPC(-2))	0.852125	0.442384	1.926211	0.0684
D(GDPPC(-3))	1.181230	0.444895	2.655074	0.0152
D(GDPPC(-4))	1.769703	0.371832	4.759411	0.0001
D(GDPPC(-5))	1.684964	0.344436	4.891953	0.0001
D(GDPPC(-6))	0.968274	0.292847	3.306414	0.0035
C	8691.486	2322.773	3.741858	0.0013
@TREND("2013Q1")	68.98024	16.42715	4.199160	0.0004
R ²	0.839828	Durbin-Watson istatistiği		1.938617
F-istatistiği	13.10825			
Prob(F-istatistiği)	0.000002			

Dickey-Fuller (ADF) testinde öncelikle t-istatistiği ve Prob değerlerine bakılmaktadır. t-istatistiği MacKinnon (1996) tarafından hesaplanan kritik p-değerinden.(%5 düzeyinde) büyük olmalı ya da Prob değeri anlamlı çıkmalıdır (<0.005). İki durum da sağlanmıştır. Bu nedenle H_0 reddedilmiştir ve seri seviyede durağandır. $y \rightarrow I(0)$ şeklinde ifade edilmektedir.

Dış ticaret haddi (Tichad) için Dickey-Fuller (ADF) testinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Dış ticaret haddi (Tichad) Dickey-Fuller (ADF) Testi (Düzeyde)

			t-istatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller testi			-0.258786	0.9211
MacKinnon (1996) Kritik p-değeri.(%5 düzeyinde)			-2.948404	
Değişken	Katsayı	Sd. Hata	t-istatistiği	Prob.
TICHADDI(-1)	-0.029138	0.112595	-0.258786	0.7974
C	2.494913	10.90182	0.228853	0.8204
R ²	0.002025	Durbin-Watson istatistiği		1.491173
F-istatistiği	0.066970			
Prob(F-istatistiği)	0.797408			

Dickey-Fuller (ADF) testinde öncelikle t-istatistiği ve Prob değerlerine bakılmaktadır. t-istatistiği MacKinnon (1996) tarafından hesaplanan kritik p-değerinden.(%5 düzeyinde) büyük olmalı ya da Prob değeri anlamlı çıkmalıdır (<0.005). İki durum da sağlanamamıştır. Bu nedenle H₀ kabul edilmiştir. Yani seri birim kök içermektedir ve I(1) şeklinde gösterilmektedir. Daha sonra 1. Seviyede tekrar test yapılmıştır.

Tablo 3. Dış ticaret haddi (Tichad) Dickey-Fuller (ADF) Testi (1. Farkında)

			t-istatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller testi			-4.191609	0.0001
MacKinnon (1996) Kritik p-değeri.(%5 düzeyinde)			-1.951000	
Değişken	Katsayı	Sd. Hata	t-istatistiği	Prob.
D(TICHADDI(-1))	-0.839404	0.200258	-4.191609	0.0002
R ²	0.344273	Durbin-Watson istatistiği		1.826526

Dickey-Fuller (ADF) testinde öncelikle t-istatistiği ve Prob değerlerine bakılmaktadır. t-istatistiği MacKinnon (1996) tarafından hesaplanan kritik p-değerinden.(%5 düzeyinde) büyük olmalı ya da Prob değeri anlamlı çıkmalıdır (<0.005). İki durum da sağlanmıştır. Bu nedenle H₀ reddedilmiştir ve seri 1.farkında durağandır.

Değişkenlerin birisinin durağan diğerinin durağan olmadığı durumlarda ARDL analizi yapılmaktadır.

Kişi başı GSYİH (gdppc) bağımlı değişken ve Dış ticaret haddi (Tichad) bağımsız değişken olduğu model test edilmiştir.

$y \rightarrow I(0)$ ve $x \rightarrow I(1)$ olduğu yukarıda gösterilmiştir. Eviews programında yapılan ARDL analizinde ARDL(4,1) modeli kullanılmıştır yani bağımlı değişken için 4 gecikme ve bağımsız değişken için de 1 gecikme uzunluğu hesaplanmıştır. Ayrıca, model seçiminde Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmıştır. ARDL testi için öncelikle serisel korelasyon veya otokorelasyon sorunu olup olmadığına bakılmıştır.

Tablo 4.Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi

F-istatistiği	0.164309	Olas. F(2,23)	0.8495
Obs*R ²	0.450767	Olas. Ki-kare(2)	0.7982

Elde edilen değerler 0,05'ten büyük olduğu için otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Daha sonra değişen varyans sorunu olup olmadığına bakılmıştır.

Tablo 5.Heteroskedasticite Breusch-Pagan-Godfrey Testi

F-istatistiği	1.291933	Olas. F(6,25)	0.2969
Obs*R ²	7.573712	Olas. Ki-kare(6)	0.2710
Scaled explained SS	3.465934	Olas. Ki-kare(6)	0.7485

Elde edilen sonuçlara göre model değişen varyans sorunu olmadığı anlaşılmıştır.

Tablo 6. ARDL Sınır Testi

Değişken	Katsayı	Sd. Hata	t-istatistiği	Prob.
GDPPC(-1)	0.107412	0.147303	0.729192	0.4727
GDPPC(-2)	-0.167516	0.138511	-1.209411	0.2378
GDPPC(-3)	0.188617	0.143629	1.313223	0.2010
GDPPC(-4)	0.649900	0.160566	4.047551	0.0004
TICHADDI	-85.14409	17.86867	-4.764994	0.0001
TICHADDI(-1)	71.23250	19.32252	3.686502	0.0011
C	2605.344	1528.296	1.704738	0.1006
R ²	0.845945	Akaike Bilgi Kriteri		13.97778
F-istatistiği	22.87989	Durbin-Watson istatistiği		1.829863
Prob(F-istatistiği)	0.000000			

Modelin anlamlı olduğu anlaşılmıştır.

Analiz sonucunda hesaplanan gecikme uzunlukları sonrası 2013Q1-2021Q4 dönemi için oluşturulan modelde Türkiye Cumhuriyeti dış ticaret haddinin kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla üzerine anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Eşbütünleşmenin varlığını belirlemek için sınır testi yapılmıştır. Eviews programında ARDL Long Run Form and Bounds Test yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 6. ARDL Sınır Testi Sonuçları

	Değer	Anlamlılık.	I(0)	I(1)
F-istatistiği	3.754480	5%	3.957	4.53

F istatistik değerinin alt kritik değerden I(0) küçük olduğu görülmektedir.

$$F_{ist} < I(0)$$

$$3,75 < 3,96$$

Bu durumda H_0 reddedilemez. Eşbütünleşmenin var olmadığı anlaşılmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. Daha sonra kısa dönemli ilişki için hata düzeltme modeli kurulmuştur. Sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 7.Hata Düzeltme Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	Sd. Hata	t-istatistiği	Prob.
D(GDPPC(-1))	-0.671000	0.131017	-5.121489	0.0000
D(GDPPC(-2))	-0.838517	0.115240	-7.276255	0.0000
D(GDPPC(-3))	-0.649900	0.145542	-4.465391	0.0001
D(TICHADDI)	-85.14409	15.52785	-5.483314	0.0000
CointEq(-1)*	-0.221588	0.063533	-3.487767	0.0018
R ²	0.797743	Akaike Bilgi Kriteri		13.85278
Durbin-Watson istatistiği	1.829863			

Tabloda hata istatistiğinin -0.22 olduğu görülmektedir. Bu değerin negatif olması ve anlamlı alması gerekmektedir. Olasılık değeri 0.0018'dir ve 0.05'ten küçüktür. Dolayısıyla anlamlı çıkmıştır.

Sonuç olarak dış ticaret haddi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki çıkmamasına rağmen kısa dönemde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Tüm ülkeler, vatandaşlarına daha iyi bir yaşam, gençlerine daha parlak bir gelecek sağlamak için kaliteli eğitim ve iş imkanları sunarak ekonomik ve sosyal zenginliklerini geliştirme çabasıdadır. Ülkeler için son derece önemli bu amaçlara ulaşabilmek için önemli adımlar atılması gerekmektedir. Özellikle ekonomik değişkenlerin işleyişine yardımcı olan ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi artıran altyapıyı iyileştirmek için harekete geçilmeli ve adımlar atılmalıdır. Ülkelerin büyüme için yöneldiği alanlardan birisi uluslararası ticarettir.

Küreselleşme, ekonomik büyümenin uluslararası ticaret üzerinde etkisini büyük ölçüde belirlemektedir. Ticareti serbestleştirme politikalarına bağlı kalan gelişmekte olan ülkeler, uluslararası ticaretin ve küreselleşmenin etkilerinden olumlu bir şekilde yararlanmışlardır. Uluslararası ticaret, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki girişimciler için küresel pazar fırsatları yaratmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde faaliyet gösteren işletmelerin en son teknolojilere kolayca erişmesini sağlarlar. Ayrıca, yerel ve uluslararası düzeylerde rekabetin artmasını sağlar. Gelişmemiş bir ülke küresel ticarete de fazla ilerleme kaydedememiş ise, uzmanlaşması kendi pazarının büyüklüğü ile sınırlı olacaktır çünkü gelişmiş ekipmanlara ve yeni girişimlere yapılan yatırımların azlığı ekonomik büyümesini de yavaşlatacaktır.

Uluslararası ticaret, ulusların yerel olarak üretilen şeyleri dış ülkelere satmalarına olanak tanımaktadır. Uluslararası ticaret, ulusal sınırların ötesinde gerçekleşen ticaret olarak tanımlanmaktadır. Artan uluslararası ticaret miktarı ve ticaret engellerinin azalması, uluslararası ticaretin ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi hakkındaki tartışmaları da arttırmıştır. Yapılan çalışmalar, küresel olarak aktif olan ülkelerin, yalnızca iç pazar için üretim yapan ülkelere göre daha üretken olduğunu göstermektedir.

Uluslararası ticaret, bir ülkenin GSYİH ile ölçülen ekonomik büyümesini artırma yeteneğine sahiptir. Ticareti yönetmek için mevcut ekonomik yapılara bağlı olarak, dünya ticareti ile bir ülkenin ekonomik gelişimi arasındaki ilişkinin doğası olumlu veya olumsuz olabilir. Günümüz dünyasında neredeyse hiçbir ülke diğer ülkelerle ekonomik ittifaklar kurmadan tek başına ayakta kalamamaktadır.

Uluslararası ticaretin ekonomi ile ilişkisi klasik dönemden beri araştırılmaktadır. Uluslararası ticaret, artan teknoloji ve sermayenin yanı sıra üretkenliği de yönlendirdiği için ilişkiler ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki haline gelir ve bu etki herkes için daha iyi fayda sağlamaktadır. Uluslararası ticaret, sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere teknik transferlere izin verdiği için, büyümenin temel motorlarından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte, ekonomik kalkınma, bir ülkenin gerçek kişi başına düşen gelirinin uzun bir süre boyunca arttığı süreçtir. Bu nedenle büyüme, bir ülkenin üretken kapasitesi genişlediğinde ve daha fazla ürün ve hizmetin yaratılmasına olanak sağladığında gerçekleşmektedir. Ülkeler, doğal kaynak donanımı, mali sermaye, beşeri sermaye ve teknik becerilerdeki farklılıklar nedeniyle birbirleriyle ticaret yapmaktadırlar. Bazı ülkeler diğerlerinden daha fazla kaynak donanımına sahiptir ve bol miktarda kaynağa sahiptir.

İhracat, belirli bir ülke tarafından üretilen ve farklı ülkelerin vatandaşları veya hükümetleri tarafından satın alınan mal ve hizmetlerdir. Bu, normalde ihracatçı ülke talep üzerine ürünleri fazla üretip vatandaşlarının talebini etkin bir şekilde karşıladığında ve fazlalık aynı ürüne ihtiyaç duyan ülkelere satıldığında gerçekleşmektedir.

İhracattaki artış, ekonomik büyümenin birincil faktörü olarak nitelendirilebilir. Bu modelin teorik mantığı ile ilgili olarak ihracata dayalı büyüme hipotezinde en az dört yol belirlenebileceği belirtilmektedir. İlki, dış ticaret perspektifinden türetilen Keynesyen teori ile bağlantılıdır. Uluslararası ticaret çarpanı aracılığıyla ihracat, işsizliğin ve atıl kapasitenin olduğu açık bir ekonomide tüketim, yatırım ve kamu harcamaları gibi çıktılarda büyümeye yol açabilir. İkinci yöntem göre, genişleme için gerekli yatırımların yapılması ve üretimin devam etmesi için ara ürünlerin teslim edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin ithalat kapasitelerine bağlıdır. Üçüncü stratejide, artan ihracat, ihracat sektörünün ihraç malı uzmanlaşmasının büyümesine katkıda bulunmasına izin vererek üretkenliği artırabilir. Son olarak, sermaye yoğun endüstriyel işletmeler için dördüncü yöntem ölçek ekonomilerine dayanmaktadır.

Ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu bağlantılar Adam Smith'e kadar uzanmaktadır. Ekonomik büyüme ile ilgili en önemli modellerden birisini kuran olan Solow'un (1956) teorisine göre ekonomi, teknolojik ilerleme hızının kişi başına üretimdeki büyüme hızını belirlediği dengeli bir gelişme yolu izlemektedir. Dengeli büyüme patikasına ulaştıktan sonra, teknolojik yenilik, sermayenin marjinal üretkenliği düşürmeden büyümesine izin vererek, üretimde uzun vadeli pozitif artış elde edilmesini sağlar. Fakat model, olası maaşlar ve uluslararası

ticaretten gelen ikramiyeler dahil olmak üzere sermaye ve emek olarak tanımlanmayan her şeyi kapsayan çıktıların büyüme oranının parametresini belirtmemektedir.

Ekonomik büyüme, kişi başına reel gelirden zaman içinde sürdürülebilen bir artış olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümeye kısmen Çin ve Hindistan gibi çeşitli ekonomilerdeki uluslararası ticaret akışları yardımcı olmuştur. Pandeminin gerçekleştiği yılları ayrı tutarsak son on yıl, ekonomiler benzeri görülmemiş oranlarda genişlediğinden, gelişmekte olan ülkeler için son derece iyi bir dönem olmuştur; bu eşsiz performansın büyük kısmı Çin, Hindistan ve diğer birkaç Asya ve Afrika ülkesinde görüldü. Ekonomik büyüme açısından, Çin ve Hindistan en hızlı büyüyen iki ülkedir. İki ulusun birçok benzer özelliği olmasına rağmen, ekonomik gelişmeleri kronoloji, yoğunluk ve gelişme yöntemleri bakımından farklılık göstermektedir. Ancak her iki ülke de dış ticarete açılarak uzun vadede kazançlı çıkmıştır. Bu durum diğer ülkeleri de ihracata önem vermeye itmiştir. Bu ise karşımıza yoksullaştıran büyüme kavramını çıkarmıştır.

Yoksullaştıran büyüme, ekonomik büyüme dağılımının en altındakiler için ekonomik kazanç sağlamadığında veya çok sınırlı olduğunda ortaya çıkmaktadır. En uç noktada, örneğin artan yoksulluk seviyelerinde, nüfusun geniş kesimlerinin refahının mutlak olarak düştüğü durumları ifade eder. Yaklaşım son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 2007 sonrası toparlanma bağlamında artan bir ilgi görmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre ABD için 2009 ile 2012 arasındaki gelir kazanımlarının %95'inden fazlası, nüfusun en üstteki yüzde biri tarafından elde edilmiştir (Saez, 2013).

Yoksullaştıran büyüme fikri, artan fiyat hacminin veya gelir-esnek olmayan (geleneksel) ihracatın göreceli fiyatlar düştükçe ticaret hadlerinde ters kaymalara nasıl yol açabileceğini gösteren Jagdish Bhagwati'ye (1958) kadar uzanmaktadır. Artan ihracat hacmiyle ilişkili büyüme etkisi, düşen fiyatlar nedeniyle üreticiler için refah kaybıyla kendini gösterebilir. Benzer şekilde, Samuelson (2004), yoksullaştıran büyümenin ana ticaret ortaklarında ithal ikameci sanayileşmenin getirilmesi nedeniyle ve ticaret hadlerinin imal edilmiş mallara doğru kayması durumunda, sanayileşmiş ülkeleri de etkileyeceğini savunmuştur. Dolayısıyla tüm ülkeleri etkileyebilecek bir durumdur.

Literatürde, yoksullaştıran büyüme üzerine önemli çalışmalar bulunmaktadır. Donaldson'ın (2008) karşılaştırmalı analizi, genel gelir artışı ışığında yoksulların gelirlerinin beklenenden daha kötü olduğu bir dizi negatif uç değeri veya ülkeyi incelemiştir. Bu örneklerden bazıları, ülkelerin negatif büyüme yaşaması nedeniyle yukarıda tanımlandığı gibi yoksullaştıran büyüme oluşturmuyordu. Bununla birlikte,

yoksullaştıran büyüme örnekleri şunlardır; Toprak reformunun kısmen tersine çevrildiği ve diğer ilerici sosyal politikaların tasfiye edildiği Kolombiya (1970-79); Politikanın kırsaldan kentsel temelli kalkınmaya kaydığı Çin (1990-95) ve işgücünü yerinden eden teknolojinin tanıtıldığı ve iş kayıplarının ortaya çıktığı Singapur (1978-83).

Barrett (1998), 1990'larda Madagaskar'da hızlanan büyümenin ortasında artan yoksulluk ve gıda güvensizliği şeklindeki bariz anormalliği, yoksullaştıran büyümeye başvurarak açıklamıştır. Artan pirinç fiyatları nedeniyle yoksullar arasındaki refah kayıplarının, küçük toprak sahipleri daha fazla bozulmayı engellemeye çalışırken tarımsal üretimde artışa yol açtığını savunmuştur. Buna göre büyüme aslında, marjinalleşme süreçlerine içsel bir tepki olarak gerçekleşmiştir.

Cunguara ve Hanlon (2012), Mozambik'te 2002 ve 2009 yılları arasında durgunlaşan yoksulluk seviyeleri arasında görünürdeki güçlü GSYİH performansını ortaya koymuşlardır. Grimm ve Günther (2007), güçlü GSYİH büyümesinin yoksulluğun azaltılmasına dönüşmediğini 1994 ve 2003 yılları arasında Burkina Faso verileri ile göstermişlerdir. Bazı çalışmalardan farklı olarak, zaman içinde yoksulluk tahminlerinin tutarlılığını kolaylaştırmak için hanehalkı anketi verilerini de kullanmışlardır. Bu şekilde kötüleşen yoksulluğun bazı bariz bulgularının yanı sıra, sağlıklı GSYİH büyümesine rağmen 1994 ile 1998 arasında artan yoksulluk seviyelerini tespit edebilmişlerdir. Yazarlar bu bulguyu, kuraklık nedeniyle gıda fiyatlarındaki şoklara ve para biriminin devalüasyonuna bağlamaktadır.

Tanzanya ise, güçlü GSYİH büyümesine rağmen yoksulluğun 2000-2007 arasında oldukça ılımlı bir şekilde arttığı başka bir örnektir (Masindano vd., 2013). Yukarıda belirtildiği gibi, bu eğilim için sunulan temel açıklamalar, tarımdaki sınırlı büyümeyi ve gıda da dahil olmak üzere temel malların artan fiyatlarını içermektedir. Diğer bir açıklama, ulusal hesap ve hanehalkı anketi verileri için kullanılan farklı fiyat deflatörleriyle ilişkili ölçüm hatasını içerir ve eskisinin olduğundan fazla tahmin edilmesinin etkisi vardır (Arndt vd., 2016).

Bu çalışmalar kapsamlı olmaktan uzak olsa da, yoksullaştıran büyüme örneklerinin kapsamı ve çeşitliliği hakkında bir fikir vermektedir.

Çalışmada, ekonomik büyüme ile ticaret arasındaki ilişkinin varsayılan faydalarının yanında bazı durumlarda yoksullaştıran bir yönü olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serisi analizi kullanılarak

incelenmiştir. Genel ticaret sistemine göre dış ticaret istatistiklerinin üretimi konusunda çalışmalar 2012 yılında başlatılmıştır. Bu nedenle, genel ticaret sistemine göre dış ticaret istatistiklerine ilişkin veri kaynakları 2013'ten itibaren mevcuttur, dolayısıyla söz konusu veriler 2013 ve sonraki döneme ilişkin olarak sağlanabilmektedir. Çalışmada incelenen dönem bu sebeple 2013-2021 yılları ile sınırlı tutulmuştur. TÜİK tarafından mevsim ve takvim etkisinden arındırılarak hesaplanan dönemlik dış ticaret hadleri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı GSYİH kullanılmıştır. Çeyrek dönemlik olarak alınan bu veriler GSYİH deflatörü ile reel hale getirilmiştir. Öncelikle değişkenler için birim kök testi yapılarak durağanlıklarına bakılmıştır. Değişkenlerden birisinin durağan diğerinin durağan olmaması nedeniyle ARDL sınır testi yapılmasına karar verilmiştir. Test için yapılan gecikme uzunluğu hesaplaması sonucu bağımlı değişken için 4 gecikme ve bağımsız değişken için 1 gecikme uzunluğu kullanıldığında aralarındaki ilişki daha güçlü hale gelmektedir. Diğer bir değişle dış ticaret haddinin bir çeyrek gecikmesi alındığında ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 4 çeyrek sonra ortaya çıkmaktadır.

Yapılan ARDL sınır testi sonucunda Türkiye 2013Q1-2021Q4 dönemi için dış ticaret haddinin ekonomik büyüme üzerinde %99 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha sonra yapılan eşbütünleşme testi ise bu etkinin uzun dönemli olmadığını göstermektedir. Sonrasında oluşturulan hata düzeltme modeli ise ilişkinin kısa dönemli olduğunu göstermektedir. Hata katsayısı -0,22 olarak bulunmuştur. Olasılık değerinin de anlamlı çıkması etkinin anlamlı ve kısa dönemli olduğunu göstermektedir. Buna göre kısa dönem dengesinde meydana gelen sapmalar 4,5 dönemde yani yaklaşık 1 yılda dengeye gelmektedir.

Sonuç olarak elde edilen bulgular incelenen dönem için Türkiye'nin dış ticaret haddinin ekonomik büyüme üzerinde yoksullaştıran bir büyümeye neden olmadığı görülmektedir. Büyüme üzerindeki etkisinin az da olsa pozitif yönde olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Bursa: Vipaş Yayıncılık.
- Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). Yoksullaştıran büyüme paradoksu: Türkiye ekonomisi için eşanlı denklem sistemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 51(588):21-43
- Akyüz, Yılmaz (1980), *Sermaye Bölüşüm Büyüme*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: Ankara.
- Alam, I. ve Quazi, R. (2003). *Determinants of capital flight: An econometric case study of Bangladesh*. *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.
- Anonim. (2013). *Labor, The Economy and Monetary Policy*. Federal Reserve Bank of Dallas, Everyday Economics Paper. Dallas.
- Arndt, C., Demery, L., McKay, A. and Tarp, F. (Arndt et al. 2016a) ‘Growth and Poverty Reduction in Tanzania’ In Arndt, C., A. McKay and F. Tarp (Eds.) *Growth and Poverty in Sub-Saharan Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- Arrow, K. J. (1962). Economic welfare and the allocation of resources for invention. *Princeton University Press*, 609-626.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme teorileri ve IMF politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 89-103.
- Ateş, İ. (2005). Türkiye dış ticaretinde gelişmeler ve yoksullaştıran büyüme (1993- 2003). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ateş, İ. ve Bostan, A. (2007). Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi Ve Yoksullaştıran Büyüme (1989 – 2004), *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Bahar 2007, Sayı 18.
- Atılğan, E. ve Köksal, M. Z. (2010). *Adam Smith ve David Ricardo’nun İktisadi Büyüme Analizleri*. Kocaeli: Ijopec Yayınları.
- Aydemir, C. ve Genç, S. Y. (2011). Ortaçağın sosyoekonomik düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 226- 24.
- Bal, H. (2011). İktisadi gelişme ve doğal kaynaklar: Geçiş ekonomileri çerçevesinde bir inceleme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 87-104.

- Barrett, C. (1998) 'Immiserized Growth in Liberalize Agriculture', *World Development*, 26(5): 743-753.
- Becker, G. S., Kevin, M. M. ve Tamura, R. (1990). Human capital, fertility, and economic growth. *Journal of Political Economy*, 98(3), 12-37.
- Bhagwati, J. N. (1958). Immiserizing growth: A geometric note. *Review of Economic Studies*, 25(3), 201-205.
- Blanchard, O. ve Johnson, D. (2013). *Macroeconomic*. New York, USA: Pearson Publishers.
- Canbay, Ş. (2016). *Ar-Ge harcamalarının makroekonomik etkileri: Seçilmiş ülke örnekleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cantwell, J. (2000). *Innovation, Profits and Growth: Schumpeter and Penrose*. United Kingdom: Henley Business School University of Reading.
- Cunguara, B. ve Hanlon, J. (2012) 'Whose Wealth is it Anyway? Mozambique's Outstanding Economic Growth with Worsening Rural Poverty', *Development and Change*, 43(3): 623- 647.
- Demir, O. ve Üzümcü, A. (2003). İçsel büyümenin kaynakları. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17, 3-4.
- Dolanay, S. S. (2009). Schumpeter sisteminde yenilikler, ekonomik gelişme ve devresel hareketler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 172-188.
- Donaldson, J. (2008) 'Growth is Good for Whom, When, How? Economic Growth and Poverty Reduction in Exceptional Cases', *World Development*, 36(11): 2127-2143.
- Dynan, K. ve Sheiner, L. (2018). GDP as a measure of economic well-being. *Hutchins Center Working Paper*, (43).
- Edgeworth, F.Y. (1995). The theory of international values 1. *Economic Journal*, 4(13), 35-50.
- Eğilmez, M. (2016). *Değişim Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eren, L. G. (2015). Tarımsal kapitalizm: Fizyokrazi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 6-23.

- Erk, N., Ateş, S. ve Direkçi, T. (1999). Gümrük birliği sonrası Türkiye dış ticaretine yoksullaştıran büyüme hipotezi çerçevesinde bakış: Zaman serisi analizi. *Uluslararası ODTÜ Ekonomi Kongresi III'te sunulan bildiri*, 8-11 Eylül 1999, Ankara.
- Francis, T. (1998). *Understanding 'Classical' Economics Studies in Long Period Theory*. London ve New York: Routledge Research.
- Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 66.
- Grimm, M., Wetta, C. ve Nikiema, A. (2016) 'Burkina Faso. Shipping Around the Malthusian Trap', In Arndt, C., McKay, A. and Tarp, F (Eds.) *Growth and Poverty in Sub-Saharan Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Haller, A. P. (2012). Concept of economic growth and development: challenges of crisis and of knowledge. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(1), 66-71.
- Hoover, K. D. (2012). *Applied Intermediate Macroeconomics*. New York: Cambridge University Press.
- Husmanns, R., Mehran, F. ve Verma, V. (1990). *Surveys of Economically Active Population, Employment, Unemployment and Underemployment: An İLO Manual on Concepts and Methods*, International Labour Office, Geneva.
- Johnson, G. H. (1967). The possibility of income losses from increase efficiency or factor accumulation in presence of tariffs. *The Economic Journal*, 77(3059), 151-54.
- Karagül, M. (2013). Kalkınma sürecinde üretim faktörlerinin yeniden tanımlanması. *Leges Ekonomik ve Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Kazgan, G. (1991). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kibritçioğlu, A. ve Diboğlu, S. (2001). Long-run economic growth: An interdisciplinary approach. *Knowledge Technology and Policy*, 13(4), 59-70.

- Kishtainy, Niall (2018), *Ekonominin Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım.
- Koç, H. ve Dursun-Güvenbaş, S. (2019). Yoksullaştıran büyüme çerçevesinde bir analiz: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi*. Gaziantep, Türkiye, 7-8-9 November.
- Konak, A. (2019). Ticari liberalizasyon kapsamında yoksullaştıran büyüme hipotezi geçerli mi? Türkiye örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*. 8(1), 34-55.
- Krugman, P. (2003). *International Economics: Theory and Policy*. Addison-Wesley, World Student Series.
- Krugman, P. ve Wells, R. (2006). *Macroeconomics*. New York: Worth Publishers.
- Küçükkalay, A. M. (2015). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Beta Basım.
- Lenin, V. I. (2013). *Karl Marx ve Marksizm Üzerine*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Mankiw, N. G. (1995). The growth of nations. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 275-326.
- Masindano, O. Kayunze, K., da Corta, L. and Maro, F. (2013) ‘Growth without Poverty Reduction in Tanzania – Reasons for the MisMatch’, In Kessy, F. Mashindano, O., Shepherd, A & Scott, L. (Eds.) *Translating Growth into Poverty Reduction. Beyond the Numbers*. Dar Es Salaam: Mkuki Na Nyota.
- Melvin, J. R. (1969). Demand conditions and immiserizing growth. *The American Economic Review*, 59(4), 604-606.
- Mill, A. (2016). *Economics 101*. USA: Published by Adams Media.
- Örnek, İ. ve Yıldırım, M. (2012). *Walt Whitman Rostow’un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi*. Ankara: Turkish Economic Association.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, 63-72.
- Özsağır, A. (2008). Düünden bugüne ekonomik büyümenin dinamiği. *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 332-347.
- Parasız, İ. (2008). *Büyüme teorileri*. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.

- Pesaran, M. H. ve Pesaran, B. (1997). *Working with microfit 4.0*. Camfit Data Ltd, Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). *Bounds testing approaches to the analysis of level relationships*. Journal of applied econometrics, 16(3), 289-326.
- Rostow, W. W. (1996). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Saatçioğlu, F. ve Ukray, M. (2016). *Das Kapital Karl Marx Hayatı ve Das Kapital Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Bizim Büro Matbaa.
- Saez, E. (2013) ‘Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States’, University of California, Berkeley.
- Sağlam, Y. ve Egeli, H. A. (2014). Reel döviz kuru’nun dış ticaret üzerine etkisi ve yoksullaştıran büyüme: 2003-2013 Türkiye örneği. *International Conference On Eurasian Economies 2014*. Skopje, Macedonia, 1-3 July.
- Samuelson, P. (2004) ‘Where Ricardo and Mill Rebut and Confirm Arguments of Mainstream Economists Supporting Globalization’, Journal of Economic Perspectives 18 (3): 135–47.
- Sanderson, S. K. (2013). *Sociological Worlds’ Comparative and Historical Readings on Society*. New York: Routledge Publishing Company.
- Sarıdoğan, H. Ö. ve Çetin, D. (2016). Turizm ve Yoksullaştıran Büyüme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 922-932.
- Schumpeter, J. A. (1950). *Capitalism, Socialism and Democracy*. USA: Taylor and Francise Library.
- Schumpeter, J. A. (1964). *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York Toronto London: McGrawHill Book Company.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Slavin, S. L. (2009). *Macroeconomics*. New York: McGraw-Hill.
- Smith, A. (1776a). *Milletlerin Zenginliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, A. (1790). *The Theory of Moral Sentiments*. Sao Paulo: Published by Metalibri.

- Smith, A. (2017). *Milletlerin Zenginliği*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Telatar, O. M. ve Terzi, H. (2010). Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 197-214.
- Tiryakioğlu, M. (2006). *Araştırma Geliştirme- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Türker, T. M. (2014). *İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyüme Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgunlaşma İlişkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünsal, E. (2017). *Makro İktisat*. Ankara: Murat Yayınları.
- Ünsal, E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Üzümcü, A. (2016). *İktisadi Büyüme*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- World Trade Organization (WTO). (2010). *World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources*, İsviçre.
- Yılcı, V. ve Özcan, B. (2010). *Yapısal kırılmalar altında Türkiye için savunma harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkinin analizi*. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(1), 21-33.
- Yıldırım, K. (2012). *Makro İktisada Giriş*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2014). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yiğit, M. ve Yiğit, A. G. (2018). Yoksullaştıran büyüme hipotezinin sınanması: 2003–2018 Türkiye örneği. *İzmir Uluslararası İktisadi İdari Bilimler Kongresi*, İzmir/Türkiye, Aralık-2018.